

TÜRKÇE BİLMEZ MEHMED AĞA VAKASI VE YEMEN'DE MISIR ETKİSİ*

Durmuş AKALIN**

Öz

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da kurmuş olduğu iktidar sadece Nil çevresi ile sınırlı kalmadı. Bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin yaşadığı zorluklardan da istifade ederek Suriye, Hicaz ve Sudan üzerine bir genişleme gösterdi. Yunan İsyanı sonrasında Osmanlı Devleti ile arasına soğukluk giren Mehmed Ali Paşa, nüfuzunu daha da arttırmak düşüncesiyle birçok defa Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldi. Bu dönemde dikkat çeken mücadelelerden biri de Hicaz ve çevresinde yaşandı. Bölgede Türkçe Bilmez olarak da isimlendirilen Mehmed Ağa, Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak Hicaz ve Yemen'de bir otorite tesis ettikten sonra Mehmed Ali Paşa ile karşı karşıya geldi. Birçok defa Mısır askerleri ile Türkçe Bilmez'e bağlı kuvvetler arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar Cidde'ye de önemli oranda tesir etti ve Türkçe Bilmez Mehmed Ağa bu süre içinde çok sayıda Mısır gemisine el koydu. Hadiseler bu şekilde devam ederken Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekti. Bu nedenle Babıali Mehmed Ağa lehine birtakım adımlar attı. Bu araştırma ile Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Hicaz ve Yemen'deki faaliyetleri takip edilecektir. Bunun yanı sıra Mısır'ın bölge üzerindeki nüfuzu ve Osmanlı Devleti'nin hadiseler karşısında takındığı tavır ortaya konmaya çalışılacaktır. Osmanlı Devleti'nin Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile yaşadığı bu sıkıntılar Osmanlı Arşiv vesikalarından ve konuyla ilgili yapılmış araştırma ve inceleme eserlerden istifade edilerek irdelenmek istenmektedir. Aynı zamanda Türkçe Bilmez Vakası ve Mısır'ın bölgedeki faaliyetleri konusunda da kapsamlı bir çalışma ortaya konmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mısır, Yemen, Hicaz, Türkçe Bilmez Mehmed Ağa.

TURKCE BILMEZ MEHMED AGA CASE AND THE INFLUENCE OF EGYPT IN YEMEN

* Bu çalışma, 16-18 Kasım 2017 tarihinde II. Uluslararası Osmanlı Döneminde Yemen Sempozyumu'nda sunulan metnin tekrar gözden geçirilmesi ile üretilmiştir.

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli, (dakalin@pau.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-7086-4651).

Abstract

The rule that Kavalalı Mehmed Ali Pasa had established in Egypt was not limited only to the Nile periphery. After a while, he also benefited from the difficulties that Ottoman Empire had been experiencing and made an expansion on Syria, Hejaz and Sudan. After the Greek Revolt, Mehmed Ali Paşa, who had disagreements with the Ottoman State, confronted with the Ottoman State several times with the consideration of increasing his influence further. . One of the striking struggles in this period took place in Hejaz and its environs. After establishing an authority in Hijaz and Yemen independent of the Ottoman State, Mehmed Aga, also known as Turkce Bilmez faced Mehmed Ali Pasha. There were violent clashes between Egyptian soldiers and forces of "Türkçe Bilmez" several times. These conflicts had a significant impact on Jeddah, and Turkce Bilmez Mehmed Aga confiscated many Egyptian ships during this period. As the incidents had been going on in this way, the activities of the Turkish Bilmez Mehmed Aga had attracted the attention of the Ottoman State. Therefore, Babiali took some steps in favor of him. This study aims to track the activities of Turkce Bilmez Mehmed Aga in Hejaz and Yemen as well as assert the influence of Egypt on the region and the attitude of Ottoman state against the incidents. These troubles, which the Ottoman State experienced with Kavalalı Mehmed Ali Pasa, will be explored through using the Ottoman Archives documents and secondary sources related to the subject. In addition, this study also aims to present a comprehensive study on Turkce Bilmez Case and the activities of Egypt in the region.

Keywords: Ottoman State, Egypt, Yemen, Hejaz, Turkce Bilmez Mehmed Aga.

Giriş

1517'de Memlûklüleri ortadan kaldırmak suretiyle Mısır'a sahip olan Osmanlı Devleti böylece Memlûklülere ait olan Kızıldeniz sahillerindeki topraklara da hâkim oldu. Bu kapsamda Hicaz, Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edilmiş oldu.¹ Uzun bir dönem Mısır'ı ve etrafındaki geniş bir sahayı yöneten Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl başında Avrupa devletlerinin bölgeye duydukları yoğun ilgi ile karşı karşıya kaldı. Napolyon Bonapart'ın Mısır macerası ve ardından İngilizlerin İskenderiye teşebbüslerinin ardından bölgeye etki edecek yeni bir isim adından söz ettirmeye başladı. Bu isim Kavalalı Mehmed Ali Paşa oldu. Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da yükselişi ve Mısır'ın etrafındaki sahaya nüfuzunu yaymak istemesi dönemin siyasi ve askeri olaylarına damgasını vurdu. Mehmed Ali Paşa 1805'te Mısır'da vali olmasının ardından kuvvetini arttırmış ve dikkat çekmeye başlamıştı. Fakat paşanın valiliği elde etmesinin itici gücünü, Fransa'nın Mısır'ı işgali ve sonrasında Mısır'da yaşanan gelişmeler oluşturmuştu.² Söz konusu şartların kendisine sunduğu fırsatları iyi değerlendiren Mehmed Ali Paşa bölgenin en etkin ismi haline geldi.

1 Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 1.

2 Özge Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50.

Valiliğinin ilk dönemlerinde II. Mahmud ile arasını açmak istemeyen Mehmed Ali Paşa, oğlu Tosun Paşa’yı Hicaz’a gönderdi. 1811’de başlatılan Hicaz seferinde herhangi bir başarı elde edemeyen Mısır ordusu 1812’den itibaren Mekke, Medine ve Cidde’de kontrolü ele almaya başladı. 1813’te de Mehmed Ali Paşa bu seferi yönetmek için bizzat bölgeye gitti ve 2 yıl kadar orada kaldı. 1815’de Vehhabiler ile Mehmed Ali Paşa kuvvetleri arasında yeniden çarpışmalar başladı ve 1 yıl sonra İbrahim Paşa Hicaz’a giderek Mekke, Medine ve Cidde’deki Vehhabi etkisini uzunca bir süreliğine ortadan kaldırdı. Osmanlı Devleti de 1816’da İbrahim Paşa’yı Cidde Valisi olarak atadı.³ Bu şekilde Mehmed Ali Paşa, Hicaz’a hâkim olduğu gibi Yemen’i de nüfuzu altına alacak önemli bir dayanak noktası elde etmiş oldu. Mehmed Ali Paşa, Mısır’da yaptığı yenilikler sayesinde kısa zamanda Mısır ordusunu 100.000 kişilik güçlü bir silahlı kuvvet haline getirdi.⁴

Vehhabiler bu dönemde önce Taif’i ve ardından Suud bin Abdülaziz himayesinde 1803’te Mekke’yi ele geçirmişlerdi. Mekke’yi almaları Vehhabilerin o zamana kadarki en büyük başarıları olmuştu. Ortaya çıkan durum ise Osmanlı Devleti’nin bütün Müslümanlar üzerindeki dini nüfuzuna indirilmiş ağır bir darbeydi. Suud bin Abdülaziz iki haftadan az kaldığı Mekke’de bir dizi düzenlemeler yapmıştır. İnançlarına aykırı olduğu gerekçesiyle Kâbe’de Hz. İbrahim’in makamından başka bütün kubbeli mezarları ve diğer ziyaret yerlerini yıktırıp tahrip ettirmiştir.⁵ Suud bin Abdülaziz’in Mekke’de az bir kuvvet bırakarak Medine’ye yönelmesini fırsat bilen Şerif Galip ve Cidde Valisi, kuvvetleriyle gelerek zayıf bir mukavemetten sonra Mekke’yi geri almışlardır. Vehhabiler bundan sonra Cidde’ye yönelmişler ve 1805’te Mekke’nin can damarı olan Cidde’yi muhasara ederek, hayli zarar verdikten sonra Mekke’yi tekrar kuşatmışlardır.⁶ Bu gelişmeler söz konusu dönemde Hicaz ve çevresinin epeyce zarar görmesine sebep olmuştur.

Mehmed Ali Paşa’nın başlangıçta Osmanlı Devleti ile arasında sorun yoktu. Hatta Arap Yarımadası’ndaki Vehhabi hadisesinde benzer kaygıyı taşıyordu. Bu nedenle Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti’ne yardım ederek hem Mısır’daki konumunu güvence altına alıyor hem de Hicaz ve Yemen’e doğru yayılmak için ortaya çıkan fırsatları değerlendiriyordu. Bu yayılma faaliyeti

3 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 196-197; Özge Özkoç, *a.g.e.*, s. 91-92.

4 Süleyman Kızıltoprak, *Mısır’da İngiliz İşgali Osmanlı’nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 9; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s. 26-27.

5 Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1998, 40-41.

6 Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, 45-46; Şinasi Altundağ, *a.g.e.*, s. 24-25; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 196; William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 76; Fatih Gencer, “İsyana Giden Yol, Anadolu’ya Açılan Kapı: Mehmet Ali Paşa’nın Akka’yı Ele Geçirmesi”, *History Studies*, Vol. 7 Issue 1, 2015, s. 65; Sebahattin Samur, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları: Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, *Bilimname*, XIII, 2007/2, s. 131.

de Osmanlı Devleti'nden alınan müsaadelerle meşru bir zemin kazanmıştı. Bu kapsamda 3 Ocak 1813'te Mehmed Ali Paşa, Süveyş iskelesine gemi nakledilmesini ve burada kayık imalının lazım olduğunu İstanbul'a bildirmiştir. Cidde iskelesinden Hint ve Yemen mallarıyla Süveyş'e gelen kayıklar kiralansa yeterlidir demektedir. Yine Süveyş'e gemi gelmediği ve Mekke Emiri'nin Hicaz üzerinden gidecek askerleri kabul etmediği gibi yüklü gemileri de Süveyş'e salıvermemektedir şeklinde şikâyetle bulunmuştur. Gemi tedarikine ihtiyaç olduğundan hem Süveyş'te gemi imalatına ruhsat verilmesini hem de Süveyş'e gemilerin gönderilmesini İstanbul'dan talep etmiştir.⁷ Mehmed Ali Paşa'nın Süveyş'te gemi imal etmekle ilgili talebi Hicaz ve çevresindeki asayiş ve Vehabbi meselesiyle ilgili olduğu kadar Kızıldeniz'de ileride kurulacak hâkimiyet için de hayati bir rol oynayacaktır.

Osmanlı Devleti ve Mehmed Ali Paşa, Hicaz ile Yemen'deki aşiretlerin kontrolü ve sık sık çıkan isyanlar nedeniyle işbirliği halindeydi. Bu isyanlar Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesini sarstığı gibi Hicaz'ı da tehlikeye sokmaktaydı. Zaten Yemen'in dağlık kesimleri yarı göçebe Arap aşiretlerinin yurduydur.⁸ Bu nedenle Mısır kuvvetleri Yemen'e kadar uzanan bir sahada faaliyet gösteriyordu. Mehmed Ali Paşa bu dönemde Arap Yarımadası'nda elde ettiği başarıları sıklıkla İstanbul'a bildiriyordu. Örneğin 27 Mayıs 1815'te Yemen ile Hicaz hududundaki asi aşiretlerin tedip edildiklerini, reislerinin yakalandığını ve asi reislerden birisinin de başının kesildiğine dair İstanbul'u bilgilendirmiştir.⁹ Mehmed Ali Paşa'nın bu dönemde Kuzey Yemen'de en çok uğraştığı isim ise Şerif Ahmed bin Hamud olmuştur. Mehmed Ali Paşa, Şerif Ahmed bin Hamud'un kontrolündeki epeyce bir sahayı zapt etmiştir. 1 Nisan 1817'de zapt edilen Yemen'in doğu kısmının Matbah-ı Amire'ye¹⁰ yıllık vereceği kahve mukabilinde Yemen İmamı tasarrufuna geçirilmesi için Mehmed Ali Paşa, İstanbul'dan istekte bulunmuştur.¹¹ Bu istekle Mehmed Ali Paşa, San'a İmamı ile bir ittifak kurma gayretindeydi. Çünkü Yemen, Mısır'dan oldukça uzak olduğundan ve sık sık isyanlar görüldüğünden San'a İmamı ile iyi ilişkiler tesisi Mehmed Ali Paşa'ya oldukça büyük fırsatlar sunma imkânına sahipti.

Mehmed Ali Paşa'nın Yemen'e kadar nüfuz etmesinde en büyük avantaj, oğlu İbrahim Paşa'nın Cidde Valisi olmasıydı. İbrahim Paşa Vehhabiler ile uğraşarak bölgedeki Mısır nüfuzunun daha da yayılmasını sağlıyordu. Aynı zamanda geniş bir sahanın da güvenliğini üstleniyordu. Bu dönemde Vehhabiler ile yıpratıcı bir mücadele devam ediyordu. İbrahim Paşa, Vehhabiler

7 HAT. 343/19605 (29 Z. 1227).

8 Jane Hathaway, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 32.

9 HAT. 342/19552 (17 C. 1230).

10 Saray mutfağı yerine kullanılan bir tabirdir. Bunun yerine Matbah-ı Hümayun da denilirdi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB, İstanbul, 1993, s. 416.

11 HAT. 343/19618 (14 Ca. 1232).

ile yaptığı muharebeleri ve eksiklerini tamamlayınca mücadelesine devam edeceğini 27 Aralık 1817'deki yazısında belirttiği gibi, sık sık babası Mehmed Ali Paşa'ya söylüyordu.¹² Aynı şekilde Mehmed Ali Paşa da San'a İmamı'na tabi iken Suud'a dönen Yemen şeyhlerinden Hamud'un isyanı ve kendisiyle yapılan muharebe hakkında İstanbul'a mevcut bilgileri aktarıyordu (30 Nisan 1818).¹³ Bu bilgilendirmeler son derece önemliydi çünkü Osmanlı Devleti bu bölgedeki sorunların çözümünü Mısır'a havale ettiğinden işin layıkıyla yerine getirilmesi, Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki iktidarını İstanbul'dan gelecek risklere karşı korunaklı hale getirmekteydi.

Mehmed Ali Paşa'nın Hicaz ve Yemen taraflarındaki nüfuzunun yayılmasında Mekke Muhafızı Hasan Paşa ve daha sonra onun yerini alan Ahmed Paşa önemli bir rol üstlendiler. Zira üstlendikleri pozisyon, oğul İbrahim Paşa ve Mehmed Ali Paşa arasındaki koordinasyonu ve askeri birliklerin sevki gibi önemli konuları kapsıyordu. Bu kapsamda 4 Ekim 1818'de Mekke Muhafızı Hasan Paşa, Asir taraflarındaki gaileyi def etmek üzere hazırlık yaptığını ve İbrahim Paşa'nın ordusuna Mekke'den develerle erzak gönderdiğini Mehmed Ali Paşa'ya bildirmiştir.¹⁴ Bu desteklerin Yemen'in kuzeyinin kontrol altında tutulması için değeri büyüktü. Devam eden bölgeyi kontrol etme çabası içinde Yemen İmamı da Mısır ile iyi ilişkiler kurulmasından yanaydı. Bu işbirliği İmam'ın kontrol alanının genişlemesine katkı sağlayabilirdi. Bu nedenle 18 Ocak 1819'da Şerif Hamud'un zapt ettiği mahallerin elinden geri alınarak Yemen İmamı'na iade olunması için Yemen İmamı tarafından Arapça bir mektup Mehmed Ali Paşa'ya ulaştırılmıştır. Mehmed Ali Paşa da bu mektubu tercüme ederek İstanbul'a göndermiştir.¹⁵ Mehmed Ali Paşa'nın San'a İmamı ile yaptığı anlaşmada Hudeyde, Luhayye, Kunfuda ve Kamaran'ın geri alınması vardı ve bu yerlerin iadesi belli miktarda kahvenin Mehmed Ali Paşa aracılığıyla İstanbul'a gönderilmesi şartına bağlıydı. Bu vergi kabul edildi ve Yemen'in kısmi olarak Babialî'nin himayesine girdiği farz edildi. Bu anlaşmadan sonra da Mehmed Ali Paşa, İmamın işlerine pek karışmamayı tercih etti.¹⁶

Osmanlı Devleti açısından bu dönemde Hicaz ve Yemen taraflarında Mehmed Ali Paşa'nın söz sahibi olması bir sorun teşkil etmiyordu. Zira Vehhabiler gibi bir gücün bölgeyi kontrol altına alması, bölgede Osmanlı hâkimiyetini sarsabilecek bir boyuta varma ihtimali taşıdığından Mehmed Ali Paşa ile yapılan işbirliği Osmanlı Devleti'ne kazanımlar sunuyordu. Bunun

12 HAT. 343/19592 (17 S. 1233).

13 HAT. 342/19563 (23 C. 1233); J. B. Kelly, "Mehemet Ali's Expedition to the Persian Gulf 1837-1840, Part I, *Middle Eastern Studies*, Vol. 1, No. 4, Taylor&Francis, 1965, s. 352; M. Abir, "Modernisation, Reaction and Muhammad Ali's Empire", *Middle Eastern Studies*, Vol. 13, No. 3, Taylor&Francis, 1977, s. 297.

14 HAT. 343/19592E (3 Z. 1233).

15 HAT. 760/35941 (21 Ra. 1234).

16 Abdel Hamid el Batrik, "Mısır-Yemen Münasebetleri (1819-1840) ve İngilizlerin Kızıldeniz Politikasına Tesiri", Çev. M. Hanefi Kutluoğlu, *Political and Social Change in Egypt*, Neşr. P. M. Holt, Londra, 1968, s. 142.

için Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği yazılar memnuniyetle karşılanıyordu. Hatta faaliyetleri destekleniyordu.¹⁷ Osmanlı Devleti'nin verdiği bu destek ise Mehmed Ali Paşa'yı bölgedeki istekleri noktasında daha da teşvik edecekti.

Mehmed Ali Paşa'yı bölgede en çok kaygılandıran gelişme sık sık patlak veren isyanlar değildi. Onu asıl kaygılandıran İngilizlerin Yemen'e yerleşmesi ve kendi planlarını alt üst etme ihtimaliydi.¹⁸ Ortaya çıkan bazı hadiseler de Mehmed Ali Paşa'nın bu endişesini haklı çıkaracak istikamette ilerliyordu. 21 Kasım 1820'de Mehmed Ali Paşa, Yemen'le ilgili endişelerini İstanbul'a bildirmiş ve gönderdiği haberler Meşveret Meclisi'nde görüşülmüştür. Mehmed Ali Paşa gönderdiği yazısında, Moha'nın Yemen'in kilidi mesabesinde olduğunu belirtmiştir. Moha, bu derece önemli olduğundan İngiltere'nin o taraflarda bazı art niyetleri olduğunu beyan etmiştir. Bu konuda müsaade gösterilirse durumun mutlaka Osmanlı Devleti aleyhine olacağını ve büyük mahzurlar doğurmasının apaçık bir durum olduğunu söylemektedir. Ayrıca İngilizlere mukabele edilmesini ve buna dikkat edilmesinin farz olduğunu hatırlatmaktadır. Ancak düşmanca harekette bulunulmamasını fakat İngilizlerin Moha'yı zapt etmek niyetine karşı da dikkatli davranılmasını tavsiye etmektedir.¹⁹ Mehmed Ali Paşa aynı tarihte gönderdiği bir başka takirde de, Yemen İmamı'nın Moha'da bulunan İngiliz konsolosunu takdir ettiğini ve konsolosun kederinden öldüğünü haber vermiştir. Bunun üzerine İngilizler Hindistan'dan İngilizlerin şanına layık tavır elde etmek kastıyla ve yeniden konsolos ikamesi için Moha'ya bir kaptan göndermişlerdir. Yemen İmamı bu konsolosu da kabul etmeyip kaptanı kovmuştur. Kaptan ise Moha aleyhine olmak üzere bir takım gemilerle epeyce asker göndermiştir. Durum Mekke Muhafızı Ahmed Paşa'nın da malumudur. Ahmed Paşa ihtiyaten Ebu Ariş'e Hicaz'dan 25.000 Arap göndermiş ve birkaç sergerde tayin etmiştir. Bu noktada İngilizlerin bir olumsuz hareketi olursa ne şekilde hareket edileceği Sadaret'e sorulmuştur. Bu haberler Tatar Selim Ağa ile gönderilmiş cevabına göre hareket edileceği ifade edilmiştir.²⁰

Cidde Gümrük Müdürü Rüstem Ağa, meselenin Moha'daki yetkililerin İngilizlere karşı davranışları nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu sorunun İmam tarafından telafi edilmesini talep eden İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, bu nedenle 10 harp gemisini Moha'yı abluka etmek üzere göndermiştir. Bir Arap oradaki İngiliz iş hanında alıkonmuştur daha sonra da serbest bırakılmıştır. Han yağmalanırken hanın bekçisi, bir ticari geminin kaptanı ve bir miktar İngiliz yakalanmış ve kötü muameleye maruz kalmışlardır. İngilizler etkin bir sonuç alabilmek için bir İngiliz birliğinin gönderilmesine karar vermişler, İmam işleri

17 HAT. 345/19694 (15 B. 1234).

18 Durmuş Akalın, "Aden'in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'de Aldığı Tedbirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, 2014, s. 365.

19 HAT. 760/35925 (14 S. 1236); HAT. 345/19675 (07 R. 1236); Durmuş AKALIN, *a.g.m.*, XXIX/2, 2014, s. 361.

20 HAT. 760/35935 (14 S. 1236).

geciktirince de Moha bombalanmış ve istihkâmlar tahrip edilmiştir.²¹ Konuyla ilgili yine 16 Mart 1821’de Mehmed Ali Paşa, daha önce İngilizlerin Moha hakkındaki tasavvurları konusunda İstanbul’u bilgilendirdiğini söyleyerek bu defa bölgede bulunan Mekke Muhafızı Ahmed Paşa tarafından kendisine gönderilen bölgeyle ilgili havadisleri Arapçadan tercüme ederek İstanbul’a ulaştırdığını ifade etmektedir. Gönderdiği yazı İngilizlerin Moha’ya gemilerle asker gönderdikleri ve Moha’da ne şekilde muharebe ettikleri ile Moha halkıyla nasıl sulh olduğunu anlatmaktadır.²² Mehmed Ali Paşa Moha’ya İngilizlerin yerleşmesini asla kabul edilebilir bir durum olarak görmemekte ve Osmanlı Devleti’nden müsaade gelmeden Mekke Muhafızı Ahmed Paşa aracılığı ile gerekli tedbirleri almaktadır. Aynı şekilde İngiltere de Mehmed Ali Paşa’nın Basra Körfezi, Kızıldeniz’deki Hindistan yolunun güzergâhları, Suriye, Irak, Hicaz ve Yemen’de büyük hayaller peşinde olduğunu düşünmektedir.²³

Yemen’e İngilizlerin yerleşmesi Moha halkı ve Mehmed Ali Paşa’nın aldığı tedbirlerle önlenmişken bu defa bölgede yine bir isyan çıkmıştır. 17 Mart 1824 tarihli olarak Mehmed Ali Paşa’nın verdiği bilgilerde, Yemen tarafında Yam kabilesinden ortaya çıkan birinin Asir tarafına da sirayet ederek etrafına haylice adam topladığını, Mekke ve Medine taraflarındaki Araplara dahi tesir ettiğini haber vermiştir. Mehmed Ali Paşa, Asir tarafını kontrol etmek üzere 5.000 adam gönderildiğini söylemiştir. Bu iş için Mekke Muhafızı Ahmed Paşa dahi tüm maiyeti ve askerleriyle bu isyanı önlemek için uğraşmıştır. Ahmed Paşa bölgeye geldiğinde üzerlerine 50.000 kadar adamla gece hücum edildiğini ancak Ahmed Paşa’nın üzerlerine gelen eşkiyadan 1.000 kadarını yaraladıklarını ve 1.000 kadarını da öldürdüklerini haber vermiştir.²⁴ Mehmed Ali Paşa bölgedeki hareket tarzıyla Hicaz ve Yemen taraflarını hem Vehhabilere hem de İngilizlere ve bir yandan da içerden çıkan isyanlara karşı muhafaza etmektedir. Bunun yanında Osmanlı Devleti ile işbirliğini sürdürerek kendine meşru bir alan açmaktadır. Bu gayretleri de onu söz konusu dönem içinde bölgede başat güç haline getirmiştir.

1. Mehmed Ali Paşa’nın Osmanlı Devleti ile Arasının Açılması ve Türkçe Bilmez Mehmed Ağa

Osmanlı Devleti’nin Mehmed Ali Paşa ile arasının açılmasına Suriye’deki gelişmeler sebep oldu. Her ne kadar başka sorunlar mevcutsa da görünürdeki sebep, Mısır’dan kaçarak Sayda Valisi Abdullah Paşa’nın himayesine sığınan Mısırlı kaçakların iadesi talebine Mehmed Ali Paşa’nın olumlu bir yanıt alamamasıydı. Bunun üzerine 2 Kasım 1831’de İbrahim Paşa’nın komuta ettiği Mısır ordusu, Mehmed Ali Paşa’nın emriyle karadan ve denizden olmak üzere

21 Abdel Hamid el Batrik, *a.g.m.*, s. 143.

22 HAT. 1171/46316 (11 C. 1236).

23 J. B. Kelly, *a.g.m.*, s. 352.

24 HAT. 888/39270 (16 B. 1239); 888/39270A (16 B. 1239); 888/39270B (16 B. 1239).

Suriye'ye doğru harekete geçti.²⁵ Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa ile ilişkiler bozulunca Hicaz ve Yemen taraflarındaki Mısır varlığını yeniden gündemine almıştır. Daha önce bölgede mevcut olan risklerin azalması da Osmanlı Devleti'nin etkin tedbirler alma konusunda elini kuvvetlendirmiştir. 2 Temmuz 1831'de Osmanlı Devleti, Mısırlıların def edilmesi ve onları tenkil etmek üzere bölgedeki ilgili kişilere yazılar göndermiştir. Bu yazıların alındığına dair de bölgedeki bazı isimler İstanbul'a geri dönüşler yapmıştır.²⁶ Bu hareket tarzıyla Osmanlı Devleti bölgenin kontrolünü kendisi üstlenmiştir. İşbirliği için belli isimler ön plana çıkmıştır. Bölgenin kontrol altına alınması noktasındaki hareket merkezi ise Bağdat olmuştur. Bağdat Valisi Ali Paşa bu yönüyle epey bir faaliyete girişecektir. 26 Nisan 1832 tarihli bir yazıda, Mehmed Ali Paşa'ya karşı alınan tertibata dair fikirlerini açıklayan Bağdat Valisi'nin tedbirlerinin yerinde olduğu ve Şerif Abdülmuttalip ve Türk bin Suud'un Hicaz'a gönderilmesi gerektiği fikrinin ele alındığı belirtilmiştir. Bağdat Valisi, Mehmed Ali Paşa'nın gördüğü bunca lütfu rağmen girdiği hareket tarzını eleştirmekte ve Osmanlı Devleti tarafından alınacak tedbirlerle hak ettiği cezayı göreceğini ifade etmektedir. Şimdilik Bağdat tarafının tedbirinin Şerif Abdülmuttalip ile Türk bin Suud'un Hicaz'a gönderilmesinden ibaret olduğu belirtilmiştir.²⁷ Ancak bu tedbirlerle ilgili İstanbul'da görüşmeler yapılması gerekecektir.

1824'te Abdullah bin Suud'un oğullarından İmam Türki diye şöhret bulan, Türki bin Abdullah Ariz'den Deriyye'nin yakınındaki Riyad'a gelerek başına topladığı taraftarlarıyla İbrahim Paşa'nın bıraktığı temsilcileri buradan çıkartıp kendisini emir ilan etmiştir. Akabinde tamamıyla tahrip edilmiş olan Deriyye'yi yeniden inşa etmek yerine bugünkü Suud devletinin başkenti olan Riyad'ı merkez edinmiştir. 1830'a kadar biraz da Mısır'dan gönderilen memurların kabilelere karşı takındığı olumsuz tavırlardan istifade eden İmam Türki, Vehhabiler'in bir kısım eski müttefiklerini tekrar kendisine bağlamış ve onlardan eskiden olduğu gibi zekât almaya başlamıştır.²⁸ Osmanlı Devleti bu gelişmelerin önünü almak üzere bir dizi tedbiri devreye sokmuştur. Yapılan istişareler ve mütalaalar sonunda 26 Nisan 1832'de Bursa'da ikamet eden Şerif Abdülmuttalip'in Bağdat üzerinden Hicaz'a gönderilmesinin uygun olduğu ve Türk bin Suud'a Arapça bir mektup yazılması ele alınmıştır. Şerif Abdülmuttalip'in Hicaz'a gönderilmesi ve bunun yanında 30.000-40.000 askerle Şam havalisine asker sevk edilmesi de düşünülmüştür. Şerif Abdülmuttalip'in gönderilmesi ve Türk bin Suud'la mektuplaşılması yanında Hicaz ve Cidde tarafındaki Arapların da isyana teşvik edilmesi ile Mısır Valisi'ne bir gaile çıkarılacağı hesaplanmıştır. Ancak Bağdat Valisi, Türk bin Suud'un Hicaz tarafına gönderilmesinin uygun olup olmayacağını tekrar İstanbul'a sormuştur.

25 Özge Özkoç, *a.g.e.*, s. 97.

26 HAT. 352/198400 (21 N. 1247).

27 HAT. 555/27461 (Za. 1247).

28 Zekeriya Kurşun, *a.g.e.*, 57.

Uygun olursa kendisiyle bu hususta yazışma yapacağını ifade etmiştir.²⁹ Zaman içinde Türk bin Suud’un Hicaz’a gönderilecek olmasının bir takım mahzurları olacağı kanaati ağır basmış ve kendisiyle yazışmalar yapılarak ihtiyati bir tedbir olarak bekletilmesi fikri ağır basmıştır.

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın dikkat çekmesi ise Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa’nın arasının bozulduğu ilk evreye denk gelmiştir. 1 Eylül 1832’de İzmir’e gelen hacılardan Mehmed Ali Paşa’nın ahvali sorulmuştur. İlk etapta elde edilen bilgiler Rodos’tan sekiz günde İzmir Limanı’na gelmiş olan Dimitri adlı kaptan aracılığıyla. Bu geminin içinde Manisa ve İzmir’den bir miktar hacı vardır. Bunlar hemen çağırılmış ve olan biten hadiseler kendilerine sorulmuştur. İçlerinde İzmir mektep hocası olan Mustafa Efendi’den bazı malumatlar alınmıştır. Kendisi Hicaz tarafından Mısır’a ve oradan da İskenderiye üzerinden gemiye binmiştir. Mustafa Efendi, İskenderiye’de Mehmed Ali Paşa hakkında konuşulmadığını ancak yaptırmakta olduğu gemileri arada sırada gelip ziyaret ettiğini ve İskenderiye’de kaldığını söylemiştir. Yine Mekke’de 3.000 adam ile Türkçe Bilmez’in hacıları Arafat’a çıkardığını söylemiştir. Ardından Mekke’de Hurşit Bey ile aralarında sorun çıktığı ve muharebe edildiğini söylemiştir. Her iki taraftan 1.300’den fazla insan hayatını kaybetmiştir. Mustafa Efendi, Mekke’den hareketlerinden 3 gün sonra duydukları habere göre Mekke’ye Mısır’dan başka birinin geldiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Dimitri adlı kaptan Rodos’ta iken Osmanlı Devleti’ne ait 6 adet zahire yüklü geminin kendisinin hareketinden 10 gün önce Rodos’a geldiğini söylemiştir. Osmanlı donanmasının Kıbrıs sularında olup muharebe olmadığını yine Osmanlı donanmasının bir kısmının Şam kıyılarında gezmekte olduğunu Rodos’a gelen diğer kaptanlardan duymuştur. Bu bilgileri İzmir İhtisap Nazırı Tahir Bey, hemen İstanbul’a göndermiştir.³⁰

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın Mısır kuvvetlerine karşı durması ve mücadelesi Osmanlı Devleti’nin dikkatini çekmiştir. Bu nedenle kendisinin devlet hizmetinde olması kanaati ağır basmıştır. 10 Ekim 1832 tarihli bir yazışmada, şimdilik Mekke Muhafızlığı ile Cidde Mütesellimliği uhdesine ihale buyurulan Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’ya ve o havalilerde bulunan Mısır askeri zabitlerinin elde edilme çalışmaları için üç kıta emir gönderilmiştir. Bu konuda gerekli tembihler ve tedbirleri içeren ve Hicaz tarafındaki şeriflerle diğer Arapların şeyhlerine İstanbul’dan münasip mektuplar yazılması düşünülmüştür. Yine gönderilecek adamın Bağdat üzerinden gitmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde hareket edilmesini Bağdat Valisi Ali Paşa önermiştir. Yine Osmanlı Devleti’ne sadakatle hizmet edenler hakkında ne şekilde ihsanda bulunulacağı üzerinde mütalaa edilmiştir. Bu işleri görmek üzere Şeyh Salim Efendi gönderilecektir. Şeyh Salim Efendi de 28 Eylül 1832’de Bağdat’tan yola çıkmıştır. Yolda dikkatli olması ve gayretli hareket etmesi kendisine tembih olunmuştur. Şeyh Salim

29 HAT. 555/27461A (Za. 1247).

30 HAT. 362/20129 (R. 1248).

Efendi'nin emniyet içinde gidebilmesi için Türk Bin Suud'a yazı gönderilmiş, bunun üzerine Türk bin Suud da Şeyh Salim Efendi yanına adamlar vermiştir. Şeyh Salim Efendi bu şekilde şerifler ve Arap şeyhleriyle Türkçe Bilmez'e götürmesi gereken mektupları iletacaktır. Bağdat Valisi Ali Paşa bu sırada daha önce Mısır tarafından gelen adamını gizlice Şam üzerinden Hicaz'a göndermiştir. Yakın bir tarihte ise Mekke tarafından ve tabiiilerden Elmas Ağa, Şam yoluyla gelerek Mekke hadiselerinin vukuu sırasında o mahalde bulunmuştur. Söz konusu hadiseyi kendisi müşahede etmiştir. Elmas Ağa bölgede iken Türkçe Bilmez Mehmed Ağa, Mekke ile Cidde arasında yer alan Hadde adlı mahalle ordusunu kurmuştur. O havalide bulunan şerifler ve Arap şeyhlerin birçoğu ağa ile ortak hareket ederek gerektiği üzere icrası lazım gelen muavenette kudretlice durmuşlardır. Ali Paşa'nın adamı buradan hareketle Yenbu iskelesine vardığında harekete geçen Türkçe Bilmez, Mekke'yi zapt etmiştir. Diğer Mısır askerlerinin çoğunu da imha etmiştir. Geri kalanlar ise kaleye firar etmiştir. Kale haricinde Mısır askerinden kimse kalmamış ve kale tarafına dahi herhangi bir kimsenin varması yasaklanmıştır. Bu suretle Mısır askerlerinden kalenin dahi alınacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır.³¹

8 Aralık 1832'de ise Cidde'de olan Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Cidde ve Mekke'deki Mısır memurlarını bölgeden uzaklaştırdığı haberleri birbirini müteakip bölgeden gelen hacıların ifadelerinden anlaşılmıştır. Çöl üzerinden Bağdat'a gitmiş olan Hacı Osman Ağa'nın ifadesine göre Sabık Mısır Valisi,³² Osmanlı Devleti'ne muhalefet edince Türkçe Bilmez, Cidde'de bulunan Mısır memurlarının tamamını Cidde'den uzaklaştırmıştır. Cidde'yi kendi tasarrufu altına almak istemiş ve Mısır tarafından Cidde'de olan 22 gemiyi dahi tüm alet edevatı ve mühimmatıyla zapt edip Mekke'ye gelmiştir. Mekke Muhafızı bulunan Hurşit Bey'i Yenbu tarafına sürerek 200 kadar nizamiye askeriyile Mekke'de bulunan nizamiye askerlerinin başı İsmail Bey ile dahi vuruşmaya niyetlenmiştir. Ancak Mekke'de vuruşma olmaması ahali tarafından istirham edilince diğer askerlerini toplayarak Cidde'ye geri dönmüştür. Mısır tarafından epeyce asker ile Mirimirandan³³ Ahmed Paşa'nın gelmekte olduğu şayiası rivayet olunca zapt eylediği gemilere binerek Yemen tarafına çekilmiştir. Söz konusu Ahmed Paşa 200 kadar adam ile Mekke'ye savuşmuş olup Türkçe Bilmez ne zaman isterse Cidde ve Mekke'yi ele geçirmeye muktedirdir. Medine'de dahi Muhafız Süleyman Ağa ve sergerdelerden İsa Ağa ve Kerim Ağa 300 kadar askerle sekban başı Tekfur Dağlı Küçük Mehmed Ağa da 300 kadar adamıyla durmaktadır. Yine Prizreli Zebir Ağa 100 kadar neferiyle ve iç kalede Kolcu Başlı Laz Hacı İbrahim Ağa 100 kadar topçu neferiyle ve Hazine vekili Babadağlı Mustafa Efendi kendine tabi adamlarıyla ikamet etmektedirler. Medine halkının

31 HAT. 391/20768 (Ca. 1248).

32 Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan bahsedilmektedir. Kendisi Osmanlı Devleti tarafından tanınmadığından bu şekilde ifade edilmiş olmalıdır.

33 Mülki rütbelerden birinin adıdır. Beylerbeyi demektir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB, İstanbul, 1993, s. 545.

dahi Osmanlı Devleti’nden bir memur ve iane gelmesi durumunda içlerinde olan Mısırlıları uzaklaştırıp kovacakları açıktır. Bu defa Basra’da olan ve Bağdat’ta meskûn İngiltere konsolosu tarafından gelen kâğıtta yazıldığı üzere söz konusu rivayetler tasdik edilmiştir. Arapça ibareli bir kâğıt da bölgeden Sadaret’e ulaştırılmıştır. Bu esnada Cidde Mütesellimliği ve Mekke Muhafızlığı ile Medine’nin nezareti Türkçe Bilmez uhdesine ihale buyurulmuştur. Bu noktada Mekke şerifi Abdülmuttalip’in adamı, Şeyh Salih ve Tırnovalı Hacı Ömer Ağa ile İstanbul’a gelmiştir. Türkçe Bilmez’in gemiler ile deniz tarafında olduğu doğru bir haber olduğundan derhal adı geçen Hacı Ömer Ağa Basra tarafından denizden ve Şeyh Salim Cebel-i Şems üzerinden karadan görev mahallerine gönderilmiştir. Gerekli olan araçlar ve bilgilendirmeler Türkçe Bilmez tarafına yazılmıştır. Türkçe Bilmez’in Osmanlı Devleti tarafından memuriyeti ve kendileriyle çarpışmayıp Türkçe Bilmez’e tabi olmaları Medine’deki sergerde ve memurlara Osmanlı Devleti tarafından haber verilmiştir. Gerektiğinde açıklanmak üzere Medine’den gelmiş olan Hacı Osman Ağa’ya bu yazılar muhataplarına iletmek üzere verilmiştir. Hacı Osman Ağa, Arap kıyafetiyle çöl üzerinden Şeyhül Harem³⁴ Muhafızı İsa Ağa tarafına gönderilmiştir. Durum tekrar Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’ya dahi yazıyla bildirilecektir. Mekke ve Medine’de olan memurların mümkün olur ise kazanılması ve çatışma olmaması ihtar edilmiştir. Bu gelişmeler Yemen taraflarının da yakında bir şekilde kontrol altına alınacağına dair Osmanlı Devleti’nde olumlu bir kanaat oluşturmuştur.³⁵ Tüm bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti bir yandan da İbrahim Paşa’nın hareketlerini takip altına almıştır.³⁶

Zaman zaman Bağdat tarafında çıkan karışıklıklar dikkatleri dağıtmıştır. Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa’yı Şerif Abdülmuttalip ve Bağdat Valisi ile sıkı bir takibe almak için gayret göstermiştir. Nisan-Mayıs 1833 tarihli yazışmalardan malum olduğu üzere Mekke Şerifi Abdülmuttalip tarafından daha önce gönderilen ve padişaha iletilen yazılar müzakere olunmuştur. Babiali’de yapılan mecliste şerifin söz konusu tahriratı okunmuştur. Şerifin daha önce gönderdiği tahriratında kendisi tarafından Vehhabi Şeyhi Türk bin Suud’a ve bazı Arap şeyhlerine mektuplar yazılması ve Osmanlı Devleti tarafından dahi Hicaz’da bulunan şeriflere bazı ahvalden ötürü gerekli hususlarda bilgilendirme yapılmıştır. Yine Mekke ve Medine ile Cidde taraflarında bulunan Mısır askerlerinin zabitlerinin elde edilmesi ve bundan başka Cidde tarafında Osmanlı Devleti’ne sadakatle hizmet etmekte olduğu rivayet edilen nefer binbaşlarından Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın elde edilmesi konusunda başka emirler sadır olursa Şeyhülislam ile Bağdat tarafına gönderilmesi düşünülmüştür. Yine Türkçe Bilmez’in gümrüğü elde etmesi için

34 Harem-i şerifte (Mekke’de) halife tarafından memur bulunan zat hakkında kullanılır bir tabirdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB, İstanbul, 1993, s. 347.

35 HAT. 349/19799.

36 HAT. 352/1984B.

şimdilik Cidde Mütesellimliği ile Mekke Muhafızlığı'nın uhdesine verilmesi üzerinde durulmuştur. Bu hususlara karar verildiğinde aleyhte davranılmazsa olumlu sonuçlar alınabilecektir. Ayrıca Mısırlılara muhalif askerler ve zabıtlere fermanlar gönderilmesi Osmanlı Devleti tarafından bir yol olarak görülmüştür. Hatta bu noktada Serasker tarafından bile destek olunacağı ve mektup yazılarak güvenilir bir müstem³⁷ gemisiyle gönderilmiştir. Söz konusu mektubun Türkçe Bilmez'e ulaşması takdirinde maslahat hâsıl olacaktır. Arap şeyhlerine dahi şerif tarafından bu şekilde mektuplar gönderilmesi ve işbu fermanların mahalline ulaşmasına Türk bin Suud'un vasıta kılınmasında bir mahzur olmayacağı aşikâr olarak görülmüştür. Fakat bu önemli maddede Vehhabilerin Haremeyn'e girmesi ve istihdamı birçok mahzura sebep olabileceğinden bunun üzerine devam eden mütalaalardan da bahsedilmiştir. Çünkü Vehhabilerin Haremeyn hakkında daha önce meydana gelen hareketlerinden dolayı tekrar Haremeyn'e girmeleri uygun düşmemektedir. Belki ileride bunların da yeniden bir gaile olması mümkün olduğundan Mekke ve Hicaz taraflarında ise başka başka başarılı Arap kabileleri olduğundan işbu Vehhabi askerinin istihdamı yerinde bulunmamıştır. Bunların işe karıştırılmamasında Osmanlı Devleti adına fayda görülmüştür. Bu nedenle gerekli olan Arap şeyhlerine mektuplar yazılması, buna karşılık Vehhabi Şeyhi Türk bin Suud'un elde başka bir iş üzerine tutulması daha akıllıca kabul edilmiştir. Kendisine bu suretle münasip bir mektup yazılması için Şerif Abdülmuttalip'e haber verilmiştir. Haremeyn'de bulunan şeriflere ve Mısır askerleri sergerdelerine dahi nasihatler yapılması ve gerekli emirler verilmesi istenmiştir. Türkçe Bilmez dahi gerek Şerif Abdülmuttalip'in yazılarında ve gerek diğer bazı taraftan rivayet olunduğuna göre Mısır tarafıyla bozuşup Osmanlı Devleti tarafında olduğundan alınan kararların mevcut halinin yerinde olduğu görüşü ağır basmıştır. Etraftaki Arap kabilelerin Türkçe Bilmez tarafına meyliyle onun bir iş görebilmesi mümkün gibi durmaktadır. Daha önce yazıldığı üzere kendisine mektup gönderildiğinden şimdi dahi o suretle kendisine ferman gönderilmesinde bir mahzur yoktur. Belki maslahata ulaşmak için Şerif Abdülmuttalip'in Şeyhülislam Efendi'nin emirlerini almak üzere İstanbul'a bir adam göndermesi üzerinde durulmuştur. Harcırahının İstanbul tarafından verilmesi mümkün olup bu tekliften ise elde edilecek maksat ve hızlı hareket için ordu hazinesinden harcırahın karşılanması münasip görünmüştür. Durumun Osmanlı ordu kaymakamı Rauf Paşa'ya yazılması ve zikrolunan emirlerin ve tahriratın şeyhe verilmesiyle bunun Bağdat üzerinden yapılması ve bu iş için Bağdat Valisi'ne haber gönderilmesi gerekmiştir. Şerif Abdülmuttalip'e gönderilecek haberler için hızlı davranılması ve aradan çok zaman geçecek olmasından dolayı Türkçe Bilmez ve Mısır kuvvetlerinin uyuşma ihtimali de göz önünde tutularak hareket edilmesi tavsiye edilmiştir.³⁸

37 Osmanlı Devleti'nde oturmasına ve iş yapmasına müsaade edilen yabancı uyruklu kimselerdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB, İstanbul, 1993, s. 631.

38 HAT. 356/19981.

Osmanlı Devleti Hicaz tarafında Mısır kuvvetlerine karşı bir denge oluşturmaya çalışırken İbrahim Paşa dikkat çeken bir güç olarak durmaktadır. Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokan İbrahim Paşa ile ilgili olarak da Osmanlı birliklerinden haberler devamlı olarak gelmektedir. 1833'te Osmanlı Ordu kaymakamı Rauf Paşa'dan gelen tahriratta Konya istihkâmlarının durumu arz edilmiştir. Mısır ordusunun taarruzlarında müdafaa noksanları olduğu, bu yüzden 3 günden fazla mukabele edemeyecekleri ve gönderilecek mühimmatla ilgili bilgiler verilmiştir. Yine Şerif Abdülmuttalip'ten gelen bilgilere göre Hicaz havalisinin Mısır ordusundan kurtulmasının kolay olduğu beyan edilmiştir.³⁹ Osmanlı Devleti'nin Hicaz tarafındaki durumu Mehmed Ali Paşa'nın aleyhine görmesinde Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın pozisyonu önemli bir rol oynamıştır. Onun daha önce Mısır kuvvetleri karşısında başarılı olması Mısır'ı daha fazla zorlayarak belli bir noktaya gelinebileceği şeklinde Osmanlı Devleti'nde bir kanaate yol açmıştır.

Gelişmeler karşısında Türkçe Bilmez kritik bir konuma yükselmiştir. Nisan-Mayıs 1833 tarihli yazışmalarda Cidde'de Binbaşı Türkçe Bilmez ve başkalarının Mehmed Ali Paşa idaresini tanımayıp padişaha sadakat ettikleri ve Cidde ahvalinin Mısır'ın aleyhine olduğu şeklinde haberler gelmiştir. Bu haberler Mekke şeriflerinden Salih bin Said ile Muhammed bin Mübarek'in ifadelerinden anlaşılmıştır. Mekke şeriflerinden Şerif Salih bin Şerif Said ve Şerif Muhammed bin Şerif Mübarek, Zevi Berakat kabilesinden olup geçen 25 Nisan 1833 günü Mekke'den çıkarak bu tarafa geldikleri esnada bazı hadiselerle tanık olmuşlardır. Bu isimler Muhafız Hurşit Bey ve Cidde askerleri başbuğu Binbaşı Arnavut Elhac Zeynettin Ağa, Türkçe Bilmez Mehmed Ağa, Binbaşı Ali Ağa ve Pekmezci oğlu ile diğer delilbaşı⁴⁰ Kürt Ali Ağa adlı kimseleri görmüşlerdir. Adı geçen ağalar Mehmed Ali Paşa'dan ayrılmak istediklerini ve 24 aylık maaşlarının ödenmesini talep etmişlerdir. Bunların esnafa külliyetli borçları olduğundan adı geçen Zeynettin Ağa askerleri ile gelip Mısır memurlarına şikâyetle bulununca Mısır memurları tarafından kendilerine "*sizler Mehmed Ali Paşa hazinesinden 24 aylık matlup ediyorsunuz aylık ancak nizam askeri içindir. Başıbozuk için değildir eğer sizler dahi nizama dâhil olur iseniz şimdiden sonra sizlere de ulufe verilir yoksa talep ettiğiniz 24 aylık lağvolmuştur verilmez. Cidde'den taşraya çıkın*" diye ret cevabı verilmiştir. Onlar dahi "*çıkmayız*" diye fesada niyetlenmişlerdir. Arada epey kargaşa olup Mekke'den Cidde'ye gelmişler ve Cidde Muhafızı ile gümrükçüyü Cidde'den çıkarıp uzaklaştırarak Cidde Kalesi'ni zapt etmişlerdir. Mehmed Ali Paşa'nın mevcut bulunan mühimmat, zahire ve hazinesini ele geçirmişlerdir. Şaban ayının 14. günü Mekke Muhafızı tüm tabileriyle adı geçen Türkçe Bilmez ve diğerlerinin üzerlerine varınca mukabele ve vuruşma olmuştur. Mekke Muhafızı mağlup olmuş ve Sabık Mekke

39 HAT. 367/20257 (Z. 1248).

40 Tanzimat'tan evvel vezir dairelerinin muhafız ve muharip olarak kullanılan iki kısmından bir kısmını teşkil eden süvari efradının başlarına verilen addır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, MEB, İstanbul, 1993, s. 422.

Emiri Şerif Muhammed bin Avn tek başına olarak Cidde'ye girip aralarında sulh etmek üzere iken o vakit Mehmed Ali Paşa tarafından Prizrenli Hasan Ağa adlı kimse bir miktar hazine ve mektup ile adı geçen Mekke Muhafızı'na gelmiştir. Asi ağalar, Hasan Ağa'yı ve yanında olan hazineyi dahi zapt etmişlerdir. Hasan Ağa'yı Cidde'den çıkararak ve tenkil ederek Şerif Avn'e *"şimdiden sonra Cidde Kalesi'ni zapt ederiz padişahımızın kalesini kimseye vermeyiz ve cümlemiz şevketli padişahımızın uğurunda Cidde'nin içinde nüfus-ı telef ederiz bizim işimize karışmayasız varıp Mekke'ye gidesiz zira Mehmed Ali fermanlıdır bizim dahi böylece malumumuz olmuştur"* demişlerdir. Ardından Yemen tüccarı ve cümlesinin ayanı Eşşeyh Farac Salah ve Şeyh Abdullah Bagalef ve Şeyh Muhammed Ubud ve Şeyh Ali Sultan Namun adlı kimseler bir araya toplanmışlardır. Başbuğları ve başkaları ile müşavere ve müzakere etmişlerdir. Ardından *"bizim evlad ve eyyallerimiz ve emval ve emlaklarımız ve ırzımız bu memlekette ve sizler yarın firar edersiz veyahut Cidde Kalesi'ni padişahımızın adamlarına teslim edersiz böyle olmadan ise bizler dahi hemen eyyal ve evladçıklarımızla burayı terk edip Yemen tarafına azimet edelim"* diye konuşmuşlardır. Onlar da *"cümlemiz bir uğurdan telef-i nüfus oluruz ve sizlere her ne iktiza eder ise iane ve yardım ederiz"* deyip anlaşmışlardır. Cidde ahalisinin önde gelenleri de kalpten bunu desteklemişlerdir. Cidde Kalesi'nde erzak vesaire epeyce olduğu ve Cidde'nin içinden adı geçen reislerin ihracı için Muhafız Hurşit Bey 10.000 askerle üzerlerine hücum etmiştir. Bunun üzerine kaleden top ve humbara atılarak epeyce asker telef olmuştur. Ardından yine Mekke'ye firar etmiştir. Türkçe Bilmez ve diğer ağalar gerek şerifler ve gerek Araplardan epeyce asker istediklerinde *"sizin maiyetinize biz karışmayız ve biz nefer vermeyiz"* diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine asi ağalar Arap şeyhlerine ve diğer büyük şeriflerin kabilelerine *"Hurşit sizden asker ister ise bir nefer vermeyesiz"* diye tembih etmişlerdir. Bu isteklerini de mektupla bildirmişlerdir. Onlar da *"vermeyiz ve verecek dahi değiliz"* deyip muhabere etmişlerdir. Yine adı geçen Hurşit Bey bu sıralarda Mekke'nin hanelerini ve dükkânlarını yazıp deftere almıştır. Her bir mahalleye birer muhtar atamıştır. Mekke ahali, ulema ve şeriflerin cümlesini toplamıştır *"bundan böyle beher sene salyane vereceksiniz eğer ki salyane vermez iseniz nizam askeri vereceksiniz"* diye Mehmed Ali Paşa'dan gelen emri anlatmıştır. Onlar da *"bizler öteden beri devlet-i aliyye fukarasından olup ancak devlet-i aliyye sadakasıyla yaşıyoruz"* diye cevap vermişlerdir. Bu şekilde Mısır'ın taleplerini gerçekleştirmek istememişlerdir.⁴¹

Bu sırada Aşağı Mısır'da ve İskenderiye çevresinde işe yarar kimse bırakılmayıp ihtiyarlar dışında herkes askerlik görevine tabi tutulmuştur. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti tarafından fermanlı olduğundan ve asi kabul edildiğinden Mısır'da Kaymakam Habib adlı kişi yanına topladığı 50-60 kadar adamla önüne geleni asker olmaya zorlamaktadır. Hem Mısır hem de İskenderiye ahali dükkânlarını kapatıp hanelerine çekilmişlerdir. Bunlar evlerinde padişah adına dua etmektedirler. Ayrıca gizlice silah tedarikinde

41 HAT. 416/21520 (Z. 1248).

bulunmaktadırlar. Bu sırada Kaymakam Habib Efendi, Mısır ulemasını yanına toplayıp Mehmed Ali Paşa’nın Haremeyn için ihsanlarda bulunduğundan “bundan böyle Cuma ve sair vakitlerde padişaha dua etmeyesiniz” demiştir. Bunun üzerine de cümle ulema “her birimiz telef-i nüfus ederiz padişahımıza dua etmemeyi kabul etmeyiz” diye cevap vermişlerdir. Bu şekilde ifadelerden sonra bunu kabul etmeyen ulemanın aylıkları kesilmiş kabul edenlerin aylıkları verilmeye devam etmiştir. Bu gelişmeler devam ederken İskenderiye’de oturan yabancı devletlerin balyozları Mehmed Ali Paşa’nın yanına varmışlardır. Kendileri “kalelere ve tabyalara tekrar metanet verildiğinden bahisle sen devlet-i aliyye ile burada muharebe mi edeceksin? Burada muharebe olmaz zira bizim eyyal ve evlatlarımız ve mal ve emlaklarımız var eğer muharebe murat edersen İskenderiye’den hariç mahalde muharebe edesiz” demeleri üzerine Mehmed Ali Paşa donanmasını 3 saat mesafe ötede bir mahalle göndermiştir. Yine 5 kapak ve sair ufak tefek toplam 25 tekne İskenderiye yakınlarına gelip gitmektedir.⁴² Söz konusu gelişmeler ve Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın varlığı, Mehmed Ali Paşa’nın Yemen’e uzanmasının da gerekçelerinden biri olmuştur.⁴³

Hicaz’dan gelen haberler göstermektedir ki Mekke ile Cidde taraflarında Mısır ve Osmanlı Devleti’ne yakın ağalar arasında ciddi bir sürtüşme vardır. Bu sürtüşmenin kaynağı ağaların baştan beri Osmanlı Devleti yanında durmalarından ziyade Mehmed Ali Paşa’nın sert ve merkezîyetçi emirlerinden ileri gelmektedir. Bölge ahâlisinin asker veya vergi vermeye zorlanması ve bölgedeki başıbozuk askerlerin nizam askeri olarak istihdam edilmek istenmeleri meselelerin büyümesinde kilit nokta olmuştur. Haliyle bu şekildeki hareketler de hem Hicaz ve çevresindeki ağaların bir bölümünü hem de ahaliyi Osmanlı Devleti’nden yana bir tercihte bulunmaya itmiştir. Bu sırada Şerif Abdülmuttalip’e Mısır’dan bilgiler gelmeye devam etmiştir. O da elde ettiği bilgileri ve Hicaz’da olup biten hadiseleri İstanbul’a aktarmaya devam etmiştir.⁴⁴ Zaten bu dönemde bölgede dikkat çeken iki isimden biri Şerif Muhammed bin Avn diğeri de Şerif Abdülmuttalip’tir.⁴⁵

Osmanlı Devleti’nin başka haber kaynakları da vardır. Örneğin Mısır’da oturan Yemen baş tüccarı bulunan Şeyh Muhammed bunlardan biridir. Kendisi tarafından 26 Kasım 1832’de İstanbul’a Arapça bir mektup gönderilmiştir. Mektubunda, Mısır Valisi, bundan önce İskenderiye’den hareket ederek Mısır’ın içine gitmiştir. Bu sırada Haremeyn tarafından gelen yazıları getiren bir tatar kendisine ulaşmıştır. Gelen yazının içeriğinde daha önce Yemen’e firar etmiş olan Türkçe Bilmez ve Arif Ali Ağa bu defa etrafına epeyce asker toplayarak Haremeyn etrafına gelmiştir. Mehmed Ali Paşa yarısı süvari yarısı piyade olmak üzere 16.000 nizam askeri tertip ederek Yeğeni Ahmed Paşa’yı memur

42 HAT. 416/21520 (Z. 1248).

43 İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devleti’nin Yıkılışında Yemen İşyanları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 51-52.

44 HAT. 682/33207 (Z. 1248).

45 M. Abir, *a.g.m.*, s. 299.

etmiştir. Süveyş tarafında mevcut olan tüccar gemilerini de kiralayarak zahire, mühimmat ve asker bindirerek göndereceğini ilan etmiştir.⁴⁶ Bu şekilde İstanbul'a ulaşan bilgilerle Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti tarafından yakından takip edilmektedir. Hicaz da ise mevzu genel olarak Türkçe Bilmez üzerinedir.

Türkçe Bilmez üzerine daha sonraları yazılar yazan isimlerden biri olan Abdel Hamid el Batrık Türkçe Bilmez hadisesini şöyle tarif etmektedir: Türkçe Bilmez'in varlığı Yemen üzerine yapılacak seferin zeminini oluşturmuştur. Suriye harbinin Mehmed Ali'yi mali açıdan sıkıntıya düşürdüğü ve başıbozuk askerlerin maaşlarının ödenemediği bu süreçte, Mehmed Ağa 1832'de Cidde'de bir isyan başlatmıştır. Bu sırada Bağdat Valisi tarafından teşvik edilmiştir. Hicaz tarafındaki Mehmed Ağa ve diğer sergerdeler yine bu arada Suriye'deki Mısır askerlerinin mağlup olduklarına dair bir mektup almışlardır. Türkçe Bilmez, Mehmed Ali Paşa'nın artık gerileyeceğini ve padişaha sadakat ederse Cidde Valisi olabileceğini hesap etmiştir. Cidde'de Mısır gemilerini ve mallarını zapt etmiş ve Mekke'ye saldırmak için hazırlanmıştır. Ancak üstün Mısır kuvvetlerince Cidde'ye çekilmeye zorlanmıştır. Mekke'den gelen Mısır kuvvetlerine karşı Cidde'yi elinde tutamayacağını anlayınca Yemen'e çekilmiştir.⁴⁷

Güneye doğru ilerlerken Hudeyde'yi kuşatmış ve kasaba teslim olmuştur. Burada 400 askerlik bir garnizon oluşturup kalan askerleriyle Zebid'e ilerlemiş ve burayı da ele geçirmiştir. Daha sonra Moha'ya yönelmiştir. Moha'yı karargâh haline getirip Kızıldeniz ticaretini aksatmaya başlamıştır. Bu durum ise Mehmed Ali Paşa'nın harekete geçmesine sebep olmuştur. 3 Haziran 1833'te Mehmed Ali Paşa, İngiliz konsolos Campbell'a durumu aktarmış ve Yemen'e bir sefer düzenleme niyetinde olduğunu bildirmiştir. İngilizler itirazda bulunmamıştır. Daha önce İmamla da yaptığı anlaşmanın aleyhine hareket etmeyeceği sözünü veren Mehmed Ali Paşa harekete geçmeye hazırdır. Bu sırada zaten Moha'daki kahve ticareti İngilizlerin zararına olarak Amerikan gemilerine kaymaya başlamıştı. Eş zamanlı iki sefer tertiplendi. Birinde Yeğen Ahmed Paşa diğerinde ise Yeğen İbrahim Paşa görevlendirildi. İlki Asir'e doğru diğeri de Yemen'in iç kesimlerine yönelecekti. Bu sırada Türkçe Bilmez ve Asir Emiri Ali arasında bir sorun patlak verdi. Türkçe Bilmez denizden kaçmaya yöneldi. Bu sırada Hint donanmasında komutan olan Robert Moresby durumu şöyle anlatmaktadır: "*Yelkensis ve küreksiz Benares ve Tigris gemilerine ulaşmaya çalıştılar. Rüzgâr ve deniz aleyhlerineydi. Denizde açığa doğru sürükleniyorlardı. Yardımlarına filika göndermeseydik kaçınılmaz bir şekilde telef olup gideceklerdi.*" Böylece Türkçe Bilmez Tigris savaş gemisi ile kaçtı Bombay'a nakledildi.⁴⁸ Benzer bilgileri Hassan Ahmed İbrahim de *The Egyptian Empire* adlı eserinde kullanmıştır.⁴⁹ Yalnız burada meselenin ortaya çıkmasında Mehmed Ali Paşa'nın mali zorluklardan dolayı başıbozuk askerlerin maaşlarını ödeyememesinden

46 HAT. 682/33207A (R. 1248).

47 Abdel Hamid el Batrık, *a.g.m.*, s. 144-145.

48 Abdel Hamid el Batrık, *a.g.m.*, s. 145.

49 Hassan Ahmed İbrahim, *The Egyptian Empire 1805-1885*. s. 202-203.

çok bu askerlerin Cihadiye yani Mısır düzenli askeri olarak istihdam edilmeleri düşüncesi öne çıkmış ve Türkçe Bilmez’in bunu kabul etmemesi daha etkili olmuş gibi görünmektedir.

Yine bu dönem Mısır ve Yemen üzerine çalışmalar yapan John Baldry ise hadiseyi şöyle izah etmektedir: 1832’de Türkçe Bilmez, Osmanlı Devleti tarafından Mehmed Ali Paşa’ya karşı hareketinden dolayı vali olarak ödüllendirilmiştir. Türkçe Bilmez daha sonra Yemen’e yayılmış ve Hudeyde, Zebid ve Moha’yı ele geçirmiştir. Mehmed Ali Paşa’nın kuvvetleri ile Türkçe Bilmez’in kuvvetleri Kamaran Adası ve Hudeyde’de 1834’te karşı karşıya gelmiştir. Ancak Türkçe Bilmez başarılı olamamış ve 1837’den itibaren Mısır, Babül’l Mendeb’ten Süveyş’e kadar bütün Kızıldeniz’i kontrolüne alır duruma gelmiştir.⁵⁰ Burada da Türkçe Bilmez’in vali olduğu ifadesi yer almıştır. Ancak böyle bir atama olmamıştır. Söz konusu olan ve yazışmalarda geçen görevlendirme sadece bir dönem Cidde Mütesellimliği⁵¹ ve Mekke Muhafızlığı’nın verilmesidir.

2. Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa’nın Anlaşması ve Türkçe Bilmez’in Durumu

Mehmed Ali Paşa ile yaşanan gerilimde İbrahim Paşa, Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir durumdadır. İstanbul’a doğru ilerlemiş ve oldukça yaklaşmıştır. İbrahim Paşa’nın da bir takım zorlukları mevcuttur. 2 Aralık 1833 tarihli bir belgede, Halep’te teşkil olunan alaya zabıt tayini yüzünden İbrahim Paşa’nın canını sıkı ve biraz daha tazyik görünce Küçük Ali oğlu Mustafa Bey’in Maraş’a kaçacağı ifade edilmiştir. Yine Tarsus aşiretlerinden Karakayalı Beyi Mehmed Bey’den alınan malumata göre, Türkçe Bilmez meselesinden Adana ve Arabistan havalisinden külliyetli asker gönderildiği ve Halep’ten ahalinin Rakka taraflarına kaçtığı ve Tarsus’a Mısır’dan asker çıkarıldığı hakkında Karaman Valisi Hacı Ali Paşa İstanbul’a haber vermiştir. Ali Paşa’nın gönderdiği haberler daha önce Payas tarafına gönderilmiş ve bu defa geri dönen bir görgü şahidinin ifadeleridir. Ali Paşa ifadelerinde “*Dergâh-ı Ali Kapıcı Başlılarından Küçük Ali oğlu Mustafa Bey yanına adamım varmıştır. Olan bitenler sorulduğunda daha önce yazım üzerine Halep’te yapılan alayın zabıtlığı için yeğenin talebine olumlu cevap verilmemiştir. İbrahim Paşa’nın buna canı sıkılarak gereğini icra edecek yollu cevap*

50 John Baldry, “Al Yaman and the Turkish Occupation 1849-1914”, *Arabica*, T. 23 Fasc. 2, Brill, 1976, s. 160-161.

51 Tanzimat’tan evvel vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Lügat manası teslim olunan şeyi alıp kabul eden demektir. Bunlara voyvod denilirdi. II. Mahmud zamanında merkeziyet usulü tesis edilinceye kadar vezirlerle mirmiran gibi mansıp sahiplerinin ekserisi sefere gittikleri zaman mansıplarını mütesellim ile idare ederlerdi. Bunların avaidi mütesellimler tarafından toplanır ve kendilerine gönderilirdi. Bazı yerlerin mütesellimleri yâri muti yarı asi olan yerli derebeyleri idiyse de onlar tarafından da mansıp sahiplerine maktu surette bir miktar şey verilirdi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB, İstanbul, 1993, s. 639.

göndermiştir. Mısırlı tarafına gereği gibi nefret ederek Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu iddiasıyla bundan böyle kendisinin sıkıştırılacağını anlamıştır. Bundan dolayı hemen Maraş Valisi tarafına savuşup kurtulmak istemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden iane talebinde bulunmuştur. İbrahim Paşa için Trablus Şam ve Beyrut'ta olduğu rivayet edilmekteyse denizden Mısır'a gittiği ve Halep ahalisinden 7.000-8.000 miktarında kimsenin firar ettiği dahi şifahen söylenilmiştir. Adamın Payas'tan dönerek Tarsus aşiretlerinden Karakayalı Beyi Mehmed Zeynel adlı kimse ile görüşmüştür. Haber verdiği havadislerden Türkçe Bilmez maddesi için Adana ve Arabistan havalisinden külliyetli asker gönderildiği bilinmektedir. İbrahim Paşa'nın daha önce biraz askeri denizden sevk ettiği ve Halep ahalisinden epeyce miktar kimsenin Rakka tarafına firar ettiği ifade edilmektedir. Yine Tarsus Mütesellimi marifetiyle Rumeli'ye casus gönderileceği dahi söylenmiştir. Adamın Tarsus'tan çıkacağından bir gün evvel Mısır tarafından 400 miktarında Arap, Tarsus iskelesine gönderilmiştir. Kendisi bunların çıkarıldığını görmüştür. Tarsus'ta olan birkaç yüz süvari üzerine gideceklerini ve bunlar için daha önce 200 miktarında beygir alındığı ifade edilmektedir." Hacı Ali Paşa bu bilgiler dışında adamlarından Arabistan tarafından yeni bilgiler geldiğinde onları da hemen İstanbul'a bildireceğini beyan etmiştir.⁵²

Bölgeyle ilgili ve Arabistan'ın ahvaline dair 23 Temmuz 1834'te Hazine Kâtibi Hüseyin Bey tarafından getirilen malumatta, Arabistan'ın durumuna dair daha önce birkaç defa Süleyman Paşa tarafından bilgi verildiği hatırlatılmıştır. Hüseyin Bey de Arabistan'daki ihtilal hakkında özel bir tatar ile haber gönderdiğini ifade etmiştir. Daha önce Akka Kalesi'nde mahpus olup firar edip kaçan Tahir Ağa adlı birisi Hüseyin Bey'e Arapça ibareli bir yazı göndermiştir. Bu kişinin babasını İbrahim Ağa katletmiştir. Bunun üzerine oğlu da kaçarak Hüseyin Bey'in yanında bulunan Haşim Ağa tarafına gelmiştir. Onun yanında pek de emniyette olamadığından Maraş'a gitmiştir. Tüm bu durumlar Serasker Paşa tarafına yazılarak bildirilmiştir. Daha önce ifade edilen yazışmalar da Serasker Paşa'ya intikal ettirilmiştir. Bölgede meydana gelen muharebelerde Mısır askerinden 30.000 kadarı kırılmamış ise de her halde 15.000 askeri telef olmuştur. Bunlar müşahede şeklinde İstanbul'a yansımıştır. Arabistan'daki bu ihtilal Mısırlıların baskısından ve zulmünden ileri gelmiştir. Arabistan ahali kendilerinden uzaklaşmıştır. Bağdat tarafında ise nizam ve başıbozuk olmak üzere 50.000-60.000 kadar asker mevcudu olduğu ifade edilmiştir. Yine Şam'da olan nizamiye binbaşısı elindeki kuvvetleri Maraş'a gönderdiğinden kendisi de orada değildir. Kendisi Bağdat tarafına gitmek üzeredir. Bağdat'taki sorumlulardan biri de haremını Maraş'a nakletmek üzere paşadan 3 katır talep etmiştir. Mısırlıların hareketlerinden endişe edildiğinden Bağdat üzerinden harekete geçilmesi, düşünülen tedbirler arasındadır. Mısır'ın Arabistan'da yaşadığı kargaşa ve ihtilal hali hakkında İstanbul'da doğru karar alınması için bölgeden gelen bilgiler itinayla toplanmıştır.⁵³

52 HAT. 360/20070B (B. 1249); 360/20070 (19 B. 1249); HAT. 360/20070A (19 B. 1249).

53 HAT. 360/20060D.

2 Aralık 1834’te Mısır’da ve Hicaz’da veba hastalığı zuhur etmiştir. Mısır askerleri arasında epeyce kayıp meydana gelmiştir. Babasının daveti üzerine toplanacak mecliste bulunmak üzere İbrahim Paşa’nın Mısır’a gideceği haberini ve Suriye’deki Mısır ordusunun pek uzun müddet mukavemet eder halde olmadığını içeren İskenderiye’den General Marmon’un Fransız elçisine yazdığı yazının tercümesi Osmanlı Devleti’ne ulaştırılmıştır. Söz konusu yazıda, Mehmed Ali Paşa, veba hastalığı bulaşmayan gemilerin ayrılıp karantina altına alınmalarını tembih etmiştir. Marmon’a göre Mısırlılar pek dikkatli olmadığından hastalığın yayılması hızlıdır ve kısa zamanda önlenmesi pek mümkün görünmemektedir. Hastalığın bulaştığı gemilerde büyük kayıplar olması da kaçınılmaz görünmektedir. Hicaz ve Yemen taraflarında da kolera hastalığı zuhur etmiştir. Bundan dolayı belki 16.000 kadar askeri kalmıştır. Geri kalanları söz konusu hastalıktan dolayı telef olmuşlardır. İbrahim Paşa’nın yapılacak meclise babası tarafından çağırıldığı ve bunun için Nil’de olan geminin İbrahim Paşa’yı almak üzere Şam tarafına gideceği ifade edilmiştir. Ancak toplantının mahiyeti bilinmemektedir. Yine Şam’da bulunan Mısır askerlerini gören Marmon, Mısır askerlerinin perişanlığından ve aralarındaki fitnenin çokluğundan bahsetmektedir. Bunların kuvveti azalmış olup nizamsızlık üzere olduklarını haber vermiştir.⁵⁴

Gelişmeler bu şekilde olurken 1835’te İskenderiye tarafından Arapça ibareli olarak gönderilen yazının tercümesinde, Türkçe Bilmez’in Osmanlı Devleti tarafından Yemen hâkimi olarak atanması ve Türkçe Bilmez’in bu atamadan sonra Mısır’la olan husumetinin artmasına dairdir. Yemen hükümdarı vefat ettiğinden memleketin ahali Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’yı onun yerine intihap etmiştir. Türkçe Bilmez, Arabistan’ın bir kıtasını Mehmed Ali Paşa aleyhine isyana tahrik etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa, Yeğen Ahmed Paşa’nın maiyetine 4 alay tayin etmiş ve bir an önce hareket ederek Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın üzerine yürümesini tembih etmiştir. Mehmed Ali Paşa bu hareketiyle Yemen’i zapt ederek kendi memleketine ilhak etmek emelinde olduğunu ilan etmiştir. Bu dört alaydan biri İskenderiye muhafazasında bulunan alay olup Süveyş tarafına doğru hareket etmiştir. Bir alay tertip edilmiş ve diğer iki alay dahi Şam tarafından toplanmıştır. Bunların Cidde’de birleşip mart ayında zorluklarla Yemen tarafına vasil olabilecekleri belirtilmiştir. Şimdi İskenderiye ve Mısır arasında tamamlanmamış ve yalnız 1 Gardiya Alayı ve 1 Lağımçı Alayı ile birkaç yüz nefer süvari kalmıştır. Türkçe Bilmez, Yemen’de vefat eden hükümdarın hazinesinde külliyetli miktarda nakit ve eşya bulmuştur. Sefer için gerekli mühimmatları Hindistan’da olan Bombay şehri tarafından İngiltere tüccarı marifetiyle elde etmektedir. Şimdi Mehmed Ali Paşa aleyhinde niyetlendiği muharebeyi tertip ve tanzim üzere Osmanlı Devleti tarafından gerek İslam ahali ve gerek Avrupalılardan malumatlı, tedbirli ve kabiliyetli büyük zabitler gönderilmek oldukça önemli

54 HAT. 360/20082 (Z. 1251).

görülmektedir. İşbu zabıtların Basra yoluyla gizlice memuriyet mahallerine vasıl olmaları imkân dâhilindedir. İşbu muharebe gerçekleşerek Türkçe Bilmez bazı başarılar elde ederse tüm Arabistan ve müteakiben askeri kuvvetlerden eksik kalan Mısır'ın bütün ahaliyi ayaklanabilecektir. Böyle suhuletle ve masrafsız bir yolu ihmal etmek hiçbir şekilde caiz değildir. Bu ara yani bir taraftan Şam ahalisinin hoşnutsuzluğu ve bir taraftan Girit ve Yemen isyanı ve başka taraftan dahi Girit ahali hakkında yaptığı zulüm ve baskılardan dolayı Avrupalıların Mehmed Ali Paşa'ya güvensizliği artmıştır. Hal böyle iken Osmanlı Devleti eğer bu durumlardan istifade ederek etraflıca mütalaa edip lazım gelen gerekli tedbirleri almaz ise yani Yemen kavgası uzayıp giderse Osmanlı Devleti katiben rahat edemeyecektir. Osmanlı Devleti gerekli tedbirleri alırsa Mehmed Ali Paşa'nın hakkından gelinebilmesi mümkündür. Mısır dahi ihtilal üzere olduğundan Mehmed Ali Paşa, İskenderiye'den Mısır'a gitmiştir. Memuriyetinde bulunanların çoğunu azlederek bazılarını 400-500 denk ile tedip edip ve bazılarını da sürerek ve birkaç neferini de idam ederek duruma hâkim olmaya çalışmıştır. Maktullerden biri muteber tüccardan olan Hanna adlı kimsedir. Bu halde iken Mehmed Ali Paşa yine inşasına giriştiği 4 gemiden başka 4 geminin daha yapılmasını istemiştir. Söz konusu gemilerin teçhizi için gerekli olan eşyayı Avrupa'dan sipariş etmiştir. Söz konusu bilgiler yanında Türkçe Bilmez'in yanında topçu olmadığından kendisiyle bir kontrat yapılarak müstemen tüccarlar aracılığı ile deniz yoluyla gönderilmesi ve bunlarla birlikte işe yarar bir adamın da gönderilmesi düşünülmüştür. Osmanlı Devleti'nin bu şekilde bazı masraflar yapacağı ancak yapılacak masrafa bakılmayarak elde edilecek neticelerin devletçe faydalı olduğu hatırlatılmıştır. Tüm bunlar yanında ayrıca Türkçe Bilmez'i teşvik etmek üzere Osmanlı Devleti tarafından bazı gizli tahriratlar gönderilmesi de tavsiye edilmiştir. Yine bu işler esnasında Sabık Şerif Abdülmuttalip Efendi'nin yararının olabileceği İstanbul'da yapılan müzakerelerde üzerinde durulan hususlardan olmuştur. Alınacak tedbirler arasında işbu evrakın da tercüme edilerek Sabık Şerif Abdülmuttalip'e gizlice gönderilmesi düşünülmüştür. Bu şekilde şerifin görüşlerinin alınması istenmiştir. Onun malumatı fazla olacağından görüşleri önemli kabul edilmiştir.⁵⁵

Daha önce İskenderiye'den gelmiş olan yazı üzerine Serasker Paşa ile bazı görüşmeler olmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde Şerif Abdülmuttalip Efendi ile muhabere olunması şeklinde karar çıkmıştır. Alınan kararlar da padişaha iletilmiş o da güzel bir şekilde çalışılması ve ona göre mütalaa olunması şeklinde görüş bildirmiştir. Bu sırada henüz bir görüşme olmamışken şerif tarafından bir tezkere İstanbul'a gönderilmiştir. Bu yazışmalarda Türkçe Bilmez'in, Mehmed Ali Paşa'ya epeyce telaş verdiği anlaşılmıştır. Şerif Abdülmuttalip Efendi tarafından daha önce gönderilen Şeyh Salim dahi gelmek üzere olduğundan ve Şeyh Salim, Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'yı görüp tahriratla yanından avdet etmiş olduğundan İstanbul'a gerçek ve esaslı bilgiler getirecektir. Kendisinin

55 HAT. 1140/45375 (Z. 1250).

hemen gelmek üzere olduğu ve şimdilik alınan kararların da Şeyh Salim gelene kadar bekletilmesi düşünülmüştür. Şeyh Salim’in ifadelerine göre ve getireceği tahrirat mealine göre alınan kararların icra edilmesi daha uygun görülmüştür. Bu kapsamda Serasker Paşa ile yazışma yapılarak bildirilmiş o da bu tedbiri yerinde görmüştür. Şeyh Salim, İstanbul’a gelmeden önce Türkçe Bilmez’e Cidde Mütesellimliği ve Mekke Muhafızlığı fermanını teslim etmiştir. Bu şekilde bir tedbir Osmanlı Devleti’nin canına minnet ise de meselenin nazik noktaları da gündeme gelmiştir. Yani Avrupa devletleri tarafından yapılan resmi ve gayri resmi ifadeler Mısır Valisi’nin elde edilmesi şeklinde ilerlemektedir. Hal böyle iken ve her ne kadar Mısır Valisi’nin isyanında bu tür tedbirler alınmışken şimdi Cidde Mütesellimliği’ne Türkçe Bilmez’in atanmasını Mehmed Ali Paşa Avrupa devletlerine başka türlü anlatacaktır. Bu hususun düşünülmesi istenmiştir. Bunun ifade edilmemesi meselenin sonraya bırakılmasından mı yoksa düşünülmemesinden mi ileri geldiği anlaşılamamıştır. Padişah tarafından bu noktaya dikkat çekildiğinden bu mevzunun tekrar üzerinde düşünülmesi ve ona göre mütalaa edilerek hareket edilmesi istenmiştir.⁵⁶

Önceleri Hicaz’da olan Türkçe Bilmez Mehmed Ağa, Osmanlı Devleti’ne sadakatle durduğundan dolayı kendisine bazı ihسانlarda bulunulmuştur. Mekke muhafazası şartıyla Cidde Mütesellimliği uhdesine ihale kılınmıştır. Bu konuda bazı yazışmalar dahi olmuştur. Türkçe Bilmez tarafına ulaştırılmak üzere Anadolu Ordusu tarafından kendisine bazı malzemeler gönderilmiştir. Bu yolla giden emirler Osmanlı tebaasından Şeyh Salim Efendi vasıtasıyla Bağdat tarafından sevk edilmiştir. Şeyh Salim, Yemen taraflarında zikrolunan Türkçe Bilmez’e vararak memuriyetini içeren fermanı kendisine ulaştırmıştır. Bu durum kendisinin malumu olduğunda gereken cevaplarını yine Şeyh Salim Efendi vasıtasıyla İstanbul’a göndermiştir. Hatta Şeyh Salim’e 1.500 riyal ikram etmiştir. Şeyh Salim, Türkçe Bilmez tarafına varmasından sonra kontrolü altında olan gemilerden birkaç tanesini tanzim ve teçhiz ederek Cidde tarafına sevk etmiştir. Mısır donanmasına tesadüfle Kamaran adlı ada yakınında karşılık verilmiştir. O mahalde bir çarpışmaları olmuştur. Savaş esnasında Türkçe Bilmez’in bir gemisi telef olmuştur. Ardından iki taraf geriye çekilmişlerdir. Bu durum Mısır Valisi tarafına bildirilmiştir. Mehmed Ali Paşa bunun üzerine ordu tertibiyle Mekke Muhafızı Sabık Ahmed Paşa’yı başbuğ tayin etmiştir. Maiyetine 2 miralay, 400 süvari askeri, 7 top ve başka araç gereç tertibiyle Mısır haricinde bir mahalde toplanmışlardır. Hicaz tarafında olan Arap şeyhlerine daha önce İstanbul’dan başka başka mektuplar yazılmıştır. Şeyh Salim ile gönderilmişlerdir. Arap şeyhlerinden Asir şeyhi Şeyh Ali, Türkçe Bilmez Mehmed Ağa ile müttefik olduğu halde Taif taraflarına gitmiştir. Bir miktar araziye tasarrufuna almış ve bu husus Mısır Valisi’nin malumu olmuştur. Mısır Valisi’nin bunun üzerine tertip eylediği ordusunu adı geçen Şeyh Ali tarafına sevk edeceği gelen Arapça ibareli şukka İstanbul’a ulaşmıştır.⁵⁷

56 HAT. 1144/45482 (Z. 1250).

57 HAT. 1144/45482B (Z. 1250).

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa hakkında Ahmet Raşid de bazı bilgiler vermektedir. Ona göre 1833 senesinde Ebu Ariş'de Zui'l Hayrat şeriflerinden Ahmed bin Hamud zuhur edip Yemen'in Tihame taraflarını ve dağlık kısımlarını zapt etmiştir. İmamlar ile bazen anlaşmış bazen de ihtilafa düşmüştür. Bu sırada Hicaz'da bulunan Mısır askeri birliklerinden Muhammed Ağa isminde Türkçe Bilmez namıyla meşhur bir Çerkez köle isyan etmiştir. Süvari ve piyade sergerdelerinden Zeynel, Raşid ve Kâşif Hüseyin Ağalar ile ittifak edip haylice askeri de yanlarına çekip Mekke'de ihtilal çıkararak Cidde'ye varmışlar ve orada bulunan Mısır hazinelerinden ve zahiresinden istedikleri kadarını gasp ederek Cidde Limanı'nda bulunan beylik gemileri zapt etmişlerdir. O sırada Asir Emiri olan Emir Müceşşir ile dahi anlaşmışlardır. Böylece 1.000 kadar süvari ile karadan ve 1.000 kadar askerle denizden Yemen tarafına varmışlardır. Aynı sene Cidde'den çıkarak Hudeyde iskelesine varmışlardır. O esnada Hudeyde San'a İmamı'na tabi olduğundan ve imam tarafından çok az asker bulundurulduğundan sınırlı bir muharebeden sonra Tihame'yi kontrollerine alıp bir seneden fazla burada hâkim olmuşlardır. Daha sonra Asir Emiri Ali ile aralarında sorun çıkmıştır. Bu sorunlar iki sebebe bağlıdır. Birincisi Emir Ali bazı kişileri tuttuğu halde Türkçe Bilmez bunlara tevccüh göstermemiş ve Moha'da bulunan Seyyid Abdullah Derib'i idam ettirmiştir. İkinci olarak Yemen'in gelirlerini aralarında paylaşamamalarıdır. Emir Ali, Asir kabilelerini bu sebeplerle Türkçe Bilmez aleyhine isyan ettirmiştir. Bu sırada Türkçe Bilmez Moha'dadır. Emir Ali yanında yalnız 370 neferi olan Türkçe Bilmez'i Moha Kalesi'nde muhasara etmiştir. Ancak emir 17 gün Moha Kalesi'ni kuşatsa da sonuç alamamıştır. Asirlilerden 1.700 kişi telef olmuş emir de hastalanmıştır. Emir Ali yerine Ahmed Zeydani'yi bırakıp Moha kuşatmasından çekilmiştir. Ahmed Zeydani, Türkçe Bilmez'in adamlarından Abdurrahman adlı kimseyi 2.000 riyal vereceğini söyleyerek kazanmış ve kalenin kapısını açıp Asirlileri içeri almıştır. Türkçe Bilmez durumu öğrendiğinde iş işten geçmiş olduğundan iskelede olan sandala binerek orada tesadüf ettiği İngiliz gemisine binerek Aden yoluyla Basra'ya ve oradan dahi Bağdat tarafına savuşmuştur. Asirliler Moha'yı yağmalamışlar ve Moha bundan dolayı ağır bir zarara uğramıştır.⁵⁸

Emir Ali bu suretle Moha'yı zapt etmiştir. Moha'ya ve gerekli yerlere kaymakamlar atayarak Asir tarafına geri dönmüştür. Durum Mısır Valisi'ne haber verilince o da ihanet eden bölükbaşının tutularak Mısır'a getirilmesini istemiş ve o da Mısır'da idam edilmiştir. Mehmed Ali Paşa Mirliva Emin Bey'i karadan ve Hafız Kaptan'ı dahi gemilerle göndermiş onlar da Hudeyde taraflarını ele geçirmişlerdir. Ardından Yeğen İbrahim Paşa bölgeye gönderilerek bu bölge Mısır kontrolüne geçmiştir. Birkaç sene sonra da Taiz alınmıştır. 1840'ta Mısır, Suriye ve Lübnan taraflarında karışıklıklar çıkıp Mısır buralardan çekilince Tihame de sözü geçen ve iktidar sahibi Ebu Ariş Şeyhi Şerif Hüseyin'e bırakılmıştır. Bu işi yürütmek üzere de Eşref Bey gönderilmiştir.⁵⁹

58 Ahmet Raşit Paşa, *Tarih-i Yemen ve San'a*, Cilt I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, Ankara, 2013, s. 154-155.

59 Ahmet Raşit Paşa, *a.g.e.*, s. 155.

İbrahim Paşa'nın Suriye'deki durumu ehemmiyetini muhafaza ettiğinden Şam'dan gelen haberlere dikkat edilmiştir. Fransa elçisi tarafından baş tercüman Lapir'e gelen 1835 tarihli bilgilerde, Mısır'da vergilerin toplanmak üzere olduğu ifade edilmiştir. Bu vergilerin Mısır askerlerinin harcamaları için önemli olduğu ortadadır. Yine Konya tarafındaki Mısır kuvvetleri hakkında ifadeler yer almıştır. Konya'daki askerlerden 3.000 kadarı Lübnan tarafındaki Dürziler üzerine gönderilmiş, bu arada İbrahim Paşa hasta olarak daima Halep'te yatmak durumunda kalmıştır. Bu sırada İbrahim Paşa, Emir Beşir'den 2.000 asker istemiş o vermeye razıysa da silahlı olmadığını ifade etmiştir. Bu sırada Şam ahalisi Mısır karşısında durmaya başlamıştır. Hadiseler esnasında Fransız elçi kendi devletinin ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin hakları konusunda dikkat ettiklerini ifade etmektedir. Bu ifadelerini de Mehmed Ali Paşa'ya bildirmişlerdir. Gelişmeler sırasında Türkçe Bilmez topladığı külliyetli asker ile Bağdat'tan Basra'ya ve oradan Mehmed Ali Paşa'nın kuvvetleri üzerine hareket etmiştir. Kendisi Mısır askerleri ile muharebe etmek üzere Hicaz ve Yemen taraflarına gitmek niyetinde olduğunu söylemiştir. Bu haber gerçek olduğu halde kendisini Osmanlı Devleti'nin hücum ettirmiş olması gibi durumun oluşmamasına dikkat edilmesi söylenmiştir. Ayrıca Mısırlılara Şam taraflarından hücum edilmeyeceği şeklinde ifadeler yer almıştır. ⁶⁰ Bu gelişmeler sırasında Hicaz'da sıkıntıya düşenler de Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir. İstanbul'da bulunan Şerif Ahmed Efendi vatanına dönmek arzusunda ise de Hicaz'da zuhur eden kargaşadan dolayı kabilesiyle beraber perişan olup mallarının yağma edildiğini Osmanlı makamlarına iletmiştir.⁶¹ Fransa bu dönemde Mısır ve Mehmed Ali Paşa ile ilgili gelişmeleri yakından takip eden devletlerden biriydi ve kendisinin de Kızıldeniz çevresinde bazı çıkarları söz konusuydu. Zira 18. yüzyılın sonlarından itibaren Babü'l Mendeb Boğazı ve Yemen'in belli muntıklarında nüfuz alanları oluşturmak için uğraşıyordu. Şeyh Said adlı arazi dahi bir ara Fransızlar tarafından Mehmed Ali Paşa'dan talep edilmişti.⁶²

Bütün gayretlerine rağmen Türkçe Bilmez Mehmed Ağa, Mehmed Ali Paşa karşısında istediği neticeyi elde edememiştir. Birkaç kez Mısır kuvvetleri ile karşılaşsa da Hicaz ve Yemen'de tutunamamıştır. Bu nedenle Mart-Nisan 1836'dan itibaren Türkçe Bilmez Mehmed Ağa bu defa Bağdat'tan hareketle Sivas Valisi Reşid Paşa tarafına gelmiştir. Ancak Reşid Paşa Mehmed Ağa'ya karşı ne şekilde davranılacağını bilemediğinden görüş istemek üzere İstanbul'a haber göndermiştir. İstanbul'dan gelen haberde ise Türkçe Bilmez hakkında güzel muamele ve riayet olunması şeklinde haber gönderilmiştir.⁶³ Sivas Valisi Reşid Paşa da Türkçe Bilmez Hacı Mehmed Ağa'nın yanında 100 kadar süvari ile Sivas'a geldiğini, kendisine ve askerlerine konak ile tayın tahsis edilerek ikramda kusur edilmediğini Sadaret'e bildirmiştir.⁶⁴

60 HAT. 378/20495A (Z. 1250).

61 HAT. 556/27484 (Z. 1250).

62 Durmuş Akalın, "Yemen'de Şeyh Said Adlı Arazi Çerçevesinde Osmanlı-Fransız Rekabeti (1868-1912)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1, 2015, s. 4-5.

63 HAT. 696/33568 (Z. 1251).

64 HAT. 696/33568A (R. 1251).

Mehmed Ali Paşa, Hicaz ve Mısır'da kontrolü iyice eline aldıktan ve Türkçe Bilmez Mehmed Ağa da Hicaz ile Yemen tarafından ayrıldıktan sonra durumunu sağlama alma gayretlerine yönelmiştir. Hicaz tarafına memur olarak gönderilen Hacı İzzet Efendi 1836'da getirdiği haberlerde, Mehmed Ali Paşa'nın 20 kadar gemisi olup birkaç tanesinin de yapıldığı ve Yemen tarafına gönderdiği askerin mağlup olarak geri döndüğü bilgisini vermiştir. Mısır Valisi'nin şu anda İskenderiye Limanı'nda büyük ve küçük 20 civarında gemisi vardır. Bunlardan başka gemiler ve bir firkateyn henüz inşa aşamasındadır. Birkaç gemisi dahi Mekke ve Girit taraflarında mevcuttur. Mehmed Ali Paşa bir vakitten beri Yemen taraflarıyla uğraşmakta olduğundan geçende Fransız askeri o tarafta telef olmuş ve ardından Mehmed Ali Paşa talep ettiği emellerin akçe ile olması için Şerif ve Mekke Muhafızı Ahmed Ağa'yı biraz hazine ve iki alay asker ile o tarafa göndermiştir. Ancak işbu asker ve hazine dahi telef ve yağma olmuştur. Şerif ve Ahmed Ağa birkaç adamıyla firar ettikleri halde Mekke'ye geri dönmüşlerdir. Durumu sormak için divan kâtiplerini Mısır'a göndermeye niyetlenmiştir. Şerif Mısır'a çağırılmıştır ve şimdi Mısır'dadır. İbrahim Paşa, Reşid Paşa'dan çekindiğinden gereken mahallere metanet vermektedir. Adamları kendi tarafına çekmek için bazı aşiret beylerine hediyeler ve Şam ile Halep taraflarına gelip giden Acem tüccarı ve zevatına ziyade ikramda bulunmaktadır.⁶⁵

Hacı İzzet Efendi yine ifadelerinde, İstanbul'dan bir ay süren yolculukla Mısır'a vardığını beyan etmektedir. Bu sırada ziraat mevsimi olduğundan Mehmed Ali Paşa adet olduğu üzere köylere gitmiştir. Bu nedenle kendisiyle karşılaşmamıştır. Bir şekilde İskenderiye ve Mısır'da 30-40 gün kadar kalmıştır. Mehmed Ali Paşa'nın yokluğu esnasında vekil bıraktığı Zeki Efendi ve Kaymakam Habib Efendi ile görüşmeler yapmıştır. Gerekli olan çadır ve sair başka Hicaz malzemesi Mısır'dan Süveyş'e kadar epeyce hayvanla ve Süveyş'ten Yenbu'ya kadar da 2 gemi Mehmed Ali Paşa'nın emriyle tertip ettirilmiştir. Bu şekilde Yenbu'ya varılmıştır. Cedide Boğazı'nın kapanmasından dolayı 50 gün kadar Yenbu'da ikamet edilmiştir. Memurların çalışmalarıyla boğaz açılmış ve geçilmiştir. Orada gerekli olan develer dahi Mehmed Ali Paşa tarafından verilmiştir. Buradan Medine'ye varılmıştır. Burada Şeyhül Harem tarafından kendi konaklarının yanında evvelce hazırlanan başka konaklarda kalmışlardır. Harem-i Şerif dâhilinde Deke tabir olunan mahalde Şeyhül Harem ve Medine Kadısı tarafından ve Harem-i Şerif ahalisi ve ileri gelenleri tarafından karşılanmışlardır. Burada İstanbul'dan getirilen ferman okunmuştur. Yanlarında getirdikleri nişanlar sahiplerine verilmiştir. Gayet iyi münasebetler tesis edilerek Osmanlı Devleti ile yakınlığı teşvik edecek adımlar atılmıştır. Hacı İzzet Efendi Şeyhül Harem'in gayretle çalışmakta olduğunu da İstanbul'a yazmıştır. Medine Muhafızı Timur Kâşif Ağa muhafızlığa ait hususlardan başka duruma katiyen müdahale etmeyerek gayet yerinde hareket etmektedir. Hacı İzzet Efendi, her halde gayet iyi hareket etmesi için vali tarafından kendisine tembihte

65 HAT. 828/37491B (Z. 1251); HAT. 828/37491C (Z. 1251).

bulunulduğunu düşünmektedir. Hacı İzzet Efendi bu sırada İstanbul’dan getirdiği yeni kılıçları da layık olanlara vermiştir. Burada birkaç kusurlu iş olsa da sorumluları sahiplerini araştırmışlar ancak açığa çıkarılamamışlardır. Hacı İzzet Efendi, Medine’de 70 gün kadar kalmıştır. Bu şekilde vazifesini tamamlayıp İstanbul’a dönmüştür.⁶⁶ Osmanlı Devleti bu bilgiler yanında 1837’de Hicaz’dan dönen Surre Emîni Hacı Mustafa Ağa’dan Mısır ahvali ve Hicaz’a dair haberleri de almıştır. Hacı Mustafa Ağa’nın Mekke Kadısı ile olan görüşmelerinden de haberdar olmuştur.⁶⁷ Yine bu gelişmeler yanında 6 Nisan 1837’de Trablus’taki İngiliz ve Fransız konsolosların Mehmed Ali Paşa lehine olan hareketleri Tahir Paşa tarafından İstanbul’a şikâyet edilmiştir. Osmanlı Devleti de durumu ilgili elçiliklere bildirmiştir.⁶⁸

Mehmed Ali Paşa, Yemen üzerinde fazlasıyla durmuştur. Kendisinin bir hayli vakitten beri Yemen tarafıyla uğraşmakta olduğu ve Asir’i Yemen’in kilidi noktasında gördüğünden birçok defa buraya asker gönderdiği tekrar edilmiştir. Yakın bir vakitte de Mekke Şerifi Muhammed bin Avn’i Muhafız Ahmed Paşa ile Asir üzerine gönderdiyse de epey asker ve hazinesi telef olmuştur. 6 Nisan 1837 tarihli bir belgeye göre de Mısır Valisi bu iş için ısrar ederek şimdi Mekke tarafına peyderpey asker, zahire ve mühimmat göndermektedir. Mehmed Ali Paşa’nın Cihadiye diye tertip ve tanzim ettiği piyade ve süvari nizam askerinin henüz 80.000’e vardığı kitabet kaleminden haber alınmıştır. Adana Valisi İbrahim Paşa Halep, Şam, Sayda, Trablus ve Adana eyaletleri ile Cebel-i Dürzi’den nizam askeri toplamaktadır. Acemi askerleri talimlerinin icrası için Mısır tarafına gönderilmekte ve eyalet muhafazası için dahi Mısır’dan asker toplamaktadır. Haberleri veren şahıs Medine’den gelir iken tesadüf ettiği bazı Mısır zabitlerini ve reislerini görmüştür. Bunlar kendilerini güya Osmanlı Devleti’nin asker ve hizmetkârları gibi tutarak bazı küstahça hareketlerde bulunmaktadırlar⁶⁹ şeklinde İstanbul’a bilgi verilmiştir.

Mehmed Ali Paşa ne kadar ısrar etse de Asir üzerinde istediği hâkimiyeti ve otoriteyi tesis edememiştir. 20 Şubat 1838 tarihli bir belgede durum açıkça ifade edilmiştir. Hicaz’dan haberi gönderen Şerif Abdülmuttalip, sergerdelerden Mısır ile işbirliği halinde olan Mansur Müceşşir adlı şahsın emri altındaki askerlerle Hicaz tarafına geldiğini söylemiştir. Mansur ve adamları Asir kabilesi üzerine geldiklerinde Asir kabilesi ile anlaşma ve ittifak halinde olan diğer kabile ahalisi Mansur’dan geldiği yere geri dönmelerini istemişleridir. Asir kabilesi de kendilerinin dostça gitmelerini yoksa cebren gönderileceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine derhal İbrahim Paşa tarafından biraz asker gönderilmek üzere imdat istenmiş ise de söz konusu askerler henüz gelmemişken adı geçen Asir kabilesi bir gece sabaha karşı Mansur’un üzerine hücum etmiştir. İçlerinden

66 HAT. 1303/50766A (Z. 1252).

67 HAT. 378/20511 (Z. 1252).

68 HAT. 828/37491 (29 Z. 1252).

69 HAT. 1337/52182 (29 Z. 1250).

haylice adam öldürmüşlerdir. Adı geçen Mansur dahi iki tarafından vurulup yaralanmıştır. Bundan sonra Asir kabilesi epey bir yeri ele geçirerek Hicaz'ı tehdit edecek bir güce erişmiştir. Ancak bundan sarfı nazar etmişlerdir. Yine Asir kabilesi buradaki diğer kabilelerden 200 kadar deve almıştır. Ne var ki bunlar İbn Türk tarafına gidecekken doğudan başka bir kabileyeye tesadüf etmişler ve aralarında kuvvetli bir muharebe olmuştur. Epey insan ölmüştür. Asir kabilesi yine epey bir silah ve malzeme almıştır. Bu sırada Şam tarafları hayli karışık bir vaziyettedir. Memurlar bir yandan Şam'a asker sevk etmek için çalışmaktadır. İbrahim Paşa da basur ve nasırdan hastadır. Kendisi arabadan düşüp elini veya ayağını kırmıştır. Şerif Abdülmuttalip'e göre genel olarak Mısır tarafında sıkıntı Hicaz tarafında bolluk ve rahat vardır.⁷⁰

Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa hayli vakitten beri Osmanlı Devleti'ne karşı bir mücadele içinde olsalar da Şam üzerinde Mısır otoritesini devam ettirmekte zorlanmışlardır. Bu yüzden Mehmed Ali Paşa 1839'dan itibaren Şam'ı tahliye etmeyi düşünmeye başlamıştır. Sadece Mısır'ı değil Hicaz'ı da içine alacak şekilde bir alanı savunmanın daha yerinde olacağına kanaat getirmiştir. Bu durum hem kendisi hem de ailesi için en uygun yol olarak görünmeye başlamıştır. Böyle bir karar almasında Hicaz ve Yemen taraflarını çok istemesine rağmen bir türlü denetim altına alamamış olması da muhtemelen Şam ve çevresinden çekilmeyi etkilemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti ile devam eden gerilim nedeniyle istediği gibi Hicaz ve Yemen üzerine asker göndermeye fırsat bulamamıştır.⁷¹ Her ne kadar Hicaz ve Yemen üzerinde belli niyetleri olsa da İngiltere bu dönemde Mehmed Ali Paşa'nın Kızıldeniz etrafında ve Yemen'e sarkacak şekilde bir hâkimiyet tesis etmesini kesinlikle kabul edilebilir görmemektedir.

3. Mısır Meselesi'nin Çözümünden Sonra Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Durumu

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa, Hicaz ve Yemen'de tutunamayacağını anladıktan sonra Bağdat'a çekilmiştir. Burada yaşamaya başlamıştır. Hazine-i Şahane Defterdarı'nın padişaha gönderdiği bir yazısında Türkçe Bilmez'in durumu konu edilmiştir. Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Osmanlı Devleti uğrunda Hicaz ve Yemen havalisinde cesurca ve güzel hizmetleri olduğu belirtilmiştir. Kendisi devlete sadık olup Bağdat'ta ikamet etmektedir ve padişaha duacıdır. Ancak kendisinin Bağdat tarafında olan generale 30.000 kuruş borcu olduğu ifade edilmiştir. Zarureti ortada olduğundan Bağdat caddesinde olup Bağdat hazinesinden olan Tuz Hurmatu ve Kara Tepe arasındaki köprü ve etrafındaki mukataasının verilmesi veya Şat yakınlarında bir mevkinin muhafazasının bir miktar ilave askerle Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa maiyetinde

70 HAT. 379/20517A (Za. 1253).

71 HAT. 380/20536 (M. 1255).

istihdam olunmak üzere maaş olarak kendisine verilmesi istenmiştir. Söz konusu borcun dahi Bağdat hazinesinden verilmesini Türkçe Bilmez Mehmed Ağa bir kıta arzuhal takdimiyle istirham etmiştir. Durum defterdara havale edilmiştir. Ancak Tuz Hurmatu ve etrafının mukataası başka bir mutasarrıfa hazineden 10 seneliğine verilmiştir. Diğer istediği mukataa dahi mutasarrıflarının uhdesindedir. Türkçe Bilmez Mehmed Ağa sadık ve gayretli biri olarak Hicaz ve Yemen taraflarına giderek Mısır ile epey uğraşmıştır. Söz konusu borç dahi kendisini o taraftan Bağdat’a İngiliz generalin selamete çıkarmasından dolayı vuku bulmuştur. Bu suretle Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın talebi zor durumda bulunmasından kaynaklanmıştır. Mevcut geliri sadece Bağdat hazinesinden tahsis edilen bir miktar maaştır. Bu nedenle adı geçen Tuz Hurmatu mukataasının bir miktar hissesi kendisine ihsan olunmuştur. Diğer hisseleri dahi mutasarrıfları hayatta oldukları sürece ellerinde tutacak, mahlûlleri halinde ise Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’ya bırakacaklardır. Durum bu şekilde kararlaştırılmış ve söz konusu 30.000 kuruş borcun dahi Bağdat hazinesinden tamamen ödenmesi ve hazineden münasip miktarda maaş verilmesi Bağdat Valisi’ne bildirilmiştir. Yine tüm bunlara ilave olarak kendisine Dergâh-ı Ali Kapıcı Başılığı rütbesinin verilmesi kararlaştırılmış ancak son karar padişaha bırakılmıştır.⁷²

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın maddi sıkıntıları İstanbul’da çözümlenip icra etmek üzere Bağdat Valisi’ne bildirilmiştir. Ancak Türkçe Bilmez Mehmed Ağa kendisi bir arzuhal hazırlayıp İstanbul’a göndermiştir. Arzuhalinde bundan bir buçuk ay önce durumunu Meclis-i Vala’ya bildirdiğini ancak şimdiye kadar kendisine bir cevap verilmediğini beyan etmiştir. Sefalet içinde ve perişan olduğunu kendisine merhamet, himaye ve destek isteğini ifade etmiştir.⁷³ Bu isteği üzerine İstanbul’da alınan karar 10 Haziran 1840’ta Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa’ya tekrar gönderilmiştir.⁷⁴ İsteddiği neticeyi bir türlü alamayan Türkçe Bilmez Mehmed Ağa taleplerini iletmek için bu defa kendisi İstanbul’a gitmiştir. 14 Mayıs 1842 tarihli bir belgeye göre daha önce Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’ya verilmesi kararlaştırılan 7.500 kuruş maaşı 18 aydır kendisine verilmemiştir. Ayrıca uhdesine verilen mukataanın hasılatı da kendisine ulaşmamıştır. Yemen tarafında önemli hizmetleri olduğu üzerinde durularak daha önceden kendisine verilmesi kararlaştırılan ihsanların verilmemesini İstanbul uygun görmemekte ve yeni Bağdat Valisi Necip Paşa’nın bu hususta dikkatini çekmektedir.⁷⁵ İstanbul’a gelip belli görüşmeler yaptıktan sonra taleplerinin karşılanması için Bağdat’a haber gönderilmiştir.⁷⁶

Zaman içerisinde ara ara ödemeler olsa da Türkçe Bilmez Mehmed Ağa düzenli bir şekilde maaşını alamamıştır. Bunun için 4 Şubat 1845’te tekrar Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’ya ait olan maaşların ödenmesi hakkında Bağdat’a

72 HAT. 276/16221; İ. DH. 12/576.

73 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

74 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

75 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

76 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

İstanbul'dan yazı gönderilmiştir.⁷⁷ Yine benzer emirler 18 Ağustos 1846'da da yinelenmiştir.⁷⁸ Daha sonra 13 Ocak 1847'de Bağdat sakinlerinden Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Bağdat hazinesinden verilmesi gereken ve kesilmiş olan maaşının eskisi gibi verilmesi noktasında İstanbul'dan emir verilmiştir.⁷⁹ Bir türlü talepleri karşılanmayınca Mehmed Ağa, 18 Kasım 1847'de İstanbul'a tekrar bir arzuhal göndermiştir. Bu arzuhalinde kendisine yardım edilmesini bir defa daha istemiştir.⁸⁰

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın talepleri bir türlü karşılanmayınca durum Meclis-i Vala'ya intikal etmiştir. 29 Aralık 1847 tarihli yazışmada belirtildiği üzere Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın bazı hizmetlerine mükâfaten 30.000 kuruş borcunun kapatılması ve Bağdat tarafında istihdam olunmak üzere aylık 7.500 kuruş dahi verilmesi daha önce kararlaştırılmıştır. Durum Sabık Bağdat Valisi merhum Ali Rıza Paşa'ya yazılmıştır. Daha sonra Necip Paşa'ya da iletilmiştir. Ancak söz konusu 30.000 kuruş borcu kapatılmamıştır. Ayrıca 7.500 kuruş maaşı dahi Hicri 1262 senesi sonunda kesilmiştir. Kendisi borçlu olduğundan bu durum onu zora sokmuştur. Bu defa yine İstanbul'a geldiği ve maaşının kesilmesi tarihinden itibaren ödenmeyen maaşlarının ödenmesini talep etmiştir. Ayrıca kendisi mülki veya askeri bir hizmette olmak istediğini Meclis-i Vala'ya iletmıştır. Meclis-i Vala yaptığı görüşme sonunda Mehmed Ağa'nın ödenmeyen maaşlarının ödenmesi ve taleplerinin karşılanması hususunda karar almıştır.⁸¹ Yapılan görüşmelerde Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın talepleri konusunda kendisinden evrak istenmiş ve bunun yanında Kütahya Kaymakamı Osman Bey'den de bilgi alınabileceği üzerinde durulmuştur. Kendisinin Bağdat tarafında herhangi bir işte istihdam olunmadığı ve başka varidatlarının olduğu görüşmelerde beyan edilmiştir. Kendisine ödenen maaş hazineye yük getirdiğinden yapılan tahkikatta maaşının kesilmesi için tahrirat yazıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Tuz Hurmatu'daki mukataasından epeyce gelir elde ettiği beyan olunmuştur. Bu gelirlerin istediği talebi karşılayacak miktarda olduğu ifade edilmiştir. Kendisinin maaşının kesilmesi ancak uygun bir hizmet bulunarak görevlendirilmesi yönünde görüşler beyan edilmiştir. Ancak daha önce 30.000 kuruş için irade çıktığından bu paranın Bağdat hazinesinden ödenmesi istenmiştir. Bunun için Bağdat Valisi'ne yazı gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Bağdat'tan İstanbul'a kadar geldiğinden meyus olmaması için kendisine ayrıca 10.000 kuruş daha verilmesi kararlaştırılmıştır. Meclis-i Vala bu yönde kararlar alarak durumu Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'ya bildirmiştir.⁸² Alınan karar 27 Şubat 1848'de padişaha iletilmiş o da Meclis-i Vala'nın aldığı kararı tasdik etmiştir.

77 C.ML. 595/24545 (26 M. 1261).

78 MVL. 7/48 (25 Ş. 1262).

79 MVL. 10/22 (25 M. 1263).

80 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

81 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

82 İ.MVL. 2809 (20 Ra. 1264).

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa sık sık taleplerde bulununca durumun tahkik edilmesi gerekmiştir. 12 Nisan 1850 tarihli bir tahkikatta, Dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Bağdat'ta bulunan Tuz Hurmatu mukataasının 9 hissesinden 2 hissesi beratla uhdesindedir. Bu hissenin yetmemesinden dolayı her sene aldığı 7.500 kuruş maaşı dahi kesilmiştir. Bunların yeniden verilmesiyle Bağdat Valisi Sabık Ali Paşa'nın borç defterine dâhil olunan matlubuyla söz konusu mukataadan gelip gidenlere tayin ve saire olarak verilen meblağ ile postanenin hayvanlarının bahasıyla yem ve yiyecek masraflarının dahi başkaca tarafa verilmesi durumu vardır. Türkçe Bilmez tarafından istenen talepler üzerine iki defa 30.000 kuruş verilmesi noktasında emir gelmiştir. Bağdat Valisi cevap olarak Sabık Necip Paşa tarafından gelen tahrirat mealinde Türkçe Bilmez'in şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ne bu kadar bir ücret ödenmesini gerektirecek bir hizmeti olmadığı ifade edilmiştir. Şu anda da bir işe yaramadığı halde söz konusu mukataanın 9 hissesinden uhdesine tevcih edilen yıllık 40.000 kuruş bedelli 2 hisseye dair elde ettiği beratı yanında, diğer hisse sahiplerinin ölmesi durumunda onların hisseleri de yine uhdesine tevcih olunacaktır. Bu ifadeleri kendi beratına ekletmiştir. Şimdi ölen birisinin 20.000 kuruşluk bir hissesini dahi açıktan zapt etmekte ise de söz konusu hisse hazineye aittir. Söz konusu hisselerden başka hayli mukataası vardır. Yıllık 55.000 kuruşluk hasılatı bulunan bir nehrin dahi Türkçe Bilmez uhdesinde bulunduğu anlaşılmıştır. Tuz Hurmatu mukataasından iki hisse tamamen uhdesindedir. Açıktan tasarruf ettiği hisseler dışındaki diğer hissenin bu nedenle Bağdat Valisi ve Defterdar Efendi tarafından yeniden ve değiştirilerek bir beratın Türkçe Bilmez'e verilmesi İstanbul'dan istenmiştir.⁸³

19 Haziran 1850'de Bağdat Valisi'ne yazılan bir yazıda, Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın daha önce İstanbul'a gelip bazı taleplerde bulunduğu tekrar edilmiş ve masraflarının ödenmesi noktasında Bağdat hazinesinden 30.000 kuruşun verilmesiyle masraf defterine kaydolması istenmiştir. Bu durum Meclis-i Vala'nın kararı ve padişahın iradesidir. Ancak bu karar henüz ifa olunmamıştır. Şimdi bunun ödenmesi istenmiştir.⁸⁴ Yine 22 Ekim 1850'de Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Bağdat'ta bulunan Tuz Hurmatu mukataasındaki hissesinin hasılatıyla ve bazı hususlar ile ilgili talepleri noktasında kesin kararlar Bağdat'a bildirilmiştir. Yapılan incelemede Mehmed Ağa'nın Tuz Hurmatu'daki kendisine verilen iki hisseden başka diğer hissenin zaptına hakkı olmayacağı Bağdat tarafından bildirildiği görülmüş ve valiliğin kararı noktasında hüküm çıkmıştır. Yine şimdiye kadar taleplerinden ne kadarının verildiği ne kadarının kaldığı bilinmediğinden mahallinden incelenerek alacağı varsa verilmesi kesin olarak Bağdat'a haber verilmiştir.⁸⁵ Padişah tarafından da son karar bu şekilde verilmiştir.⁸⁶

83 C.ML. 319/13129 (29 C. 1266).

84 A.MKT.UM. 19/31 (08 Ş. 1266).

85 İ.MVL. 185/5574 (15 Z. 1266); A.AMD. 21/32 (06 Z. 1266).

86 İ.MVL. 185/5574 (15 Z. 1266).

Mehmed Ali Paşa'nın Avrupa güçleri tarafından Hicaz ve Yemen'deki emellerinden zorla vazgeçirilmesinin ardından bölgede Osmanlı Devleti'nin otoritesi tekrar kuvvetlendi. Mehmed Ali Paşa'nın bölgeyi tahliyesinden 7 yıl sonra Osmanlı Devleti, Hudeyde ve Kamaran Adaları çevresine tekrar yerleşti.⁸⁷ 19 Nisan 1849'da Kıbrıslı Tevfik Paşa İstanbul'dan gelen 3.000 askeri ile Hudeyde'ye ulaştı. Mısır'da ve Hicaz'da hazırlanan bu birlikler kısa sürede Hudeyde ve çevresini kontrol altına aldılar. Böylece Yemen'de ikinci kez Osmanlı hâkimiyeti başlamış oldu.⁸⁸ Kamaran Adası'ndaki Fransız varlığı da bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bölgeye yerleşmesiyle tesirini kaybetti.⁸⁹ Mehmed Ali Paşa ile 1840'ta toplanan Londra Konferansı'nın sonucuna göre Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk statüsü saptandı. Padişah Abdülmecid'in 1841 tarihli fermanı ile Mısır'daki valilik makamı Mehmed Ali Paşa'nın soyuna has kılındı. Böylece Mısır'da Osmanlı Devleti'ne bağlı bir valilik hanedanı kuruldu.⁹⁰ Mehmed Ali Paşa bu başarısıyla kâğıt üzerinde Osmanlı egemenliğini kabul etse de Mısır'da yarı bağımsız bir devlete hükmeden yeni bir hanedan kurmuştur.⁹¹

Sonuç

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa son derece dikkat çeken bir isim olarak 1830'lu yıllarda Hicaz ve Yemen çevresinde adından söz ettirmiştir. Kendisi benzerleri ve rakipleri arasından sıyrılarak Mehmed Ali Paşa'nın Hicaz ve Yemen üzerine olan emelleri için en büyük tehditlerden biri olmayı başarmıştır. İlk zamanlarda Cidde'de Mehmed Ali Paşa'ya karşı sınırlı başarılar elde etse de daha sonraki karşılaşmalarında dikkat çeken bir muvaffakiyet elde edememiştir. Bunun üzerine Cidde ve Mekke'de söz sahibi olma imkânını kaybederek mücadelesine Yemen üzerinden devam etmiştir. Bu sırada İngilizler ile de muhtemelen işbirliği yapmış olsa gerektir. Bir belgede geçen mühimmat ve levazimat için İngiliz tüccarları aracılığı ile Hindistan ile irtibat kurduğunun ifade edilmesi bunu destekler mahiyettedir. Zaten İngiltere'nin de açık veya kapalı kendisini desteklemesi çok da şaşılacak bir durum değildir. İngiltere Yemen ve Kızıldeniz sahillerinde günden güne güçlenen bir ticari nüfuz alanına sahiptir. Mehmed Ali Paşa gibi bir ismin bölgede söz sahibi olması kesinlikle İngiliz çıkarlarına aykırı bir durumdur. Bu nedenle Türkçe Bilmez ve İngilizler arasında bir ilişki olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda Yemen'den Bağdat'a gelişinde de bir İngiliz generalden yardım alması yine aynı

87 Durmuş Akalın, "İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Perim Adası (1798-1914)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 33, Sayı 56, 2014, s. 248.

88 Durmuş Akalın, "Yemen'in Kuzeyinde Osmanlı İdaresi'nin Yeniden Tesis Edilmesi ve Mekke Şerif Muavini Kıbrıslı Tevfik Paşa (1848-1851)", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2015, s. 33-34; John Baldry, a.g.m., s. 162

89 John Baldry, "The Yamani Island of Kamaran during the Napoleonic Wars", *Middle Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3, Taylor&Francis, 1980, s. 261-262.

90 Süleyman Kızıltoprak, a.g.e., s. 11.

91 Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s. 416-417.

mantık çerçevesinde düşünülebilir. Üstelik 1820’li yıllarda Moha’da yaşanan karışıklıklar esnasında Mehmed Ali Paşa’nın İngilizlerle karşı karşıya gelmesi Türkçe Bilmez’in İngilizler tarafından daha makbul bir isim olmasına zemin hazırlaması da imkân dâhilindedir.

Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın başarısız olmasında birçok neden sıralanabilir. İlk etapta Mehmed Ağa’nın zengin insan ve ekonomik kaynaklardan mahrum olduğu söylenebilir. Bunun yanında Osmanlı Devleti tarafından desteklene de bu destek çok fazla geliştirilememiştir. Osmanlı Devleti kendisini mütesellim olarak istihdam ettiğinde önemli bir mevki kazansa da bu kazanımın devamını kendisi ilerletememiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti bu süreçte daha çok Bağdat üzerinden bölgeyle temas kurduğundan bu iletişim ağı uzun ve zahmetlidir. Bunlar da Türkçe Bilmez Mehmed Ağa’nın durumunu zorlaştırmıştır. Bölgedeki kanaat önderlerini ve etkileyici isimleri kendi safına katamaması da bu başarısızlık durumunu kuvvetlendirmiştir. Bölgede hatırı sayılır bir ağırlığı olan Şerif Muhammed bin Avn daha çok Mısır tarafına yakın dururken Şerif Abdülmuttalip ise Osmanlı Devleti ile işbirliği içerisinde olmuştur. Tüm bunlara rağmen adından söz ettirebilmesi ise Mehmed Ali Paşa’nın ilgisini Suriye üzerine yöneltmiş ve burayı daha hayati bulmuş olması ile ilişkilidir. Osmanlı Devleti ile devam eden mücadele süresince Mısır kuvvetleri Hicaz ve Yemen tarafında çok sınırlı sayıda tutulabilmıştır. Bunun yanında Mehmed Ali Paşa her ne kadar San’a İmamı ile yakın temaslar kurmaya niyetlense de Asir taraflarında sık sık çıkan isyanlarla meşgul olmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle Türkçe Bilmez Mehmed Ağa bir dönem Mehmed Ali Paşa karşısında direnç gösterebilecek zamanı ve zemini yakalamıştır.

Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti ile Mehmed Ali Paşa’nın yaşadığı sorunlar ve savaş döneminde Hicaz ve Yemen üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti dikkat çekici bir noktada olmuştur. Mehmed Ali Paşa başlangıçta Osmanlı Devleti adına bölgeyi Vehhabiler ve İngilizlere karşı savunurken sonrasında bölge üzerinde kendi nüfuzunu kurmak gayretine girmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Her ne kadar Suriye ve Anadolu topraklarına kadar yayılan bir çatışma alanı ortaya çıkmışsa da söz konusu çatışma ortamı Hicaz ve Yemen’de bir nüfuz mücadelesi olarak yürümüştür. Sınırlı ve küçük çaptaki çatışma ve gerilimler de bunu değiştirmemiştir. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti ile mücadelesini kaybettikten sonra her ne kadar Hicaz ve Kuzey Yemen taraflarını da kendi kontrolüne almak istemişse de hem Osmanlı Devleti hem de İngiltere buna razı olmamıştır. Osmanlı Devleti’nin razı olması zaten mümkün değildir. İngiltere ise bölge üzerindeki ticari nüfuzunu kaybetme riskinden dolayı Mehmed Ali Paşa’nın varlığına şiddetle karşı çıkmıştır. 1820’li yıllarda Moha üzerine İngilizlerin odaklanmasını ve 1839’da Aden’e yerleşmesini de bu kapsamda ele almak gerekir.

KAYNAKÇA

I. Osmanlı Arşivleri

A.AMD. 21/32 (06 Z. 1266).

A.MKT.UM. 19/31 (08 Ş. 1266).

C.ML. 319/13129 (29 C. 1266); 595/24545 (26 M. 1261).

HAT. 276/16221 (S. 1222); 342/19552 (17 C. 1230); 342/19563 (23 C. 1233); 343/19592 (17 S. 1233); 343/19592E (3 Z. 1233); 343/19605 (29 Z. 1227); 343/19618 (14 Ca. 1232); 345/19675 (07 R. 1236); 345/19694 (15 B. 1234); 349/19799 (B. 1248); 349/19799A (Z. 1248); 352/19840O (21 N. 1247); 352/19854B (Z. 1247); 356/19981 (Z. 1248); 360/20060D (Ra. 1250); 360/20070 (19 B. 1249); 360/20070A (19 B. 1249); 360/20070B (B. 1249); 360/20082 (Z. 1251); 362/20129 (R. 1248); 367/20257 (Z. 1248); 378/20495 (29 Z. 1250); 378/20495A (29 Z. 1250); 378/20511 (Z. 1252); 379/20517A (Za. 1253); 380/20536 (M. 1255); 391/20768 (Ca. 1248); 416/21520 (Z. 1248); 555/27461 (Za. 1247); 555/27461A (Za. 1247); 556/27484 (Z. 1250); 682/33207 (Z. 1248); 682/33207A (R. 1248); 686/33348B (S. 1249); 696/33568 (Z. 1251); 696/33568A (R. 1251); 760/35925 (14 S. 1236); 760/35935 (14 S. 1236); 760/35941 (21 Ra. 1234); 828/37491 (29 Z. 1252); 828/37491B (Z. 1251); 828/37491C (Z. 1251); 888/39270 (16 B. 1239); 888/39270A (16 B. 1239); 888/39270B (16 B. 1239); 1140/45375 (Z. 1250); 1140/45375B (29 Z. 1250); 1144/45482 (Z. 1250); 1144/45482B (Z. 1250); 1171/46316 (11 C. 1236); 1303/50766A (Z. 1252); 1337/52182 (29 Z. 1250).

İ. DH. 12/576.

İ.MVL. 185/5574 (15 Z. 1266); 2809 (20 Ra. 1264).

MVL. 7/48 (25 Ş. 1262); 10/22 (25 M. 1263).

II. Kitaplar

AHMET RAŞİT PAŞA, *Tarih-i Yemen ve San'a*, Cilt I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, Ankara, 2013.

- ALTUNDAĞ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK Basımevi, Ankara, 1998.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.
- HATHAWAY, Jane, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, *Mısır’da İngiliz İşgali Osmanlı’nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- KURŞUN, Zekeriya, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1998.
- LEWIS, Bernard, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- ORHONLU, Cengiz, *Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- ÖZKOÇ, Özge, *Mısır’ın Uzun 19. Yüzyılı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I-II-III, MEB, İstanbul, 1993.
- SIRMA, İhsan Süreyya, *Osmanlı Devleti’nin Yıkılışında Yemen İsyanları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.

III. Makaleler

- ABIR, M., “Modernisation, Reaction and Muhammad Ali’s Empire”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 13, No. 3, Taylor&Francis, 1977, ss. 295-313.
- AKALIN, Durmuş, “Aden’in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, 2014, s. 357-404.
- AKALIN, Durmuş, “İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Perim Adası (1798-1914)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 33, Sayı 56, 2014, ss. 233-263.
- AKALIN, Durmuş, “Yemen’in Kuzeyinde Osmanlı İdaresi’nin Yeniden Tesis Edilmesi ve Mekke Şerif Muavini Kıbrıslı Tevfik Paşa (1848-1851)”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2015, ss. 17-42.
- AKALIN, Durmuş, “Yemen’de Şeyh Said Adlı Arazi Çerçevesinde Osmanlı-Fransız Rekabeti (1868-1912)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1, 2015, s. 1-44.

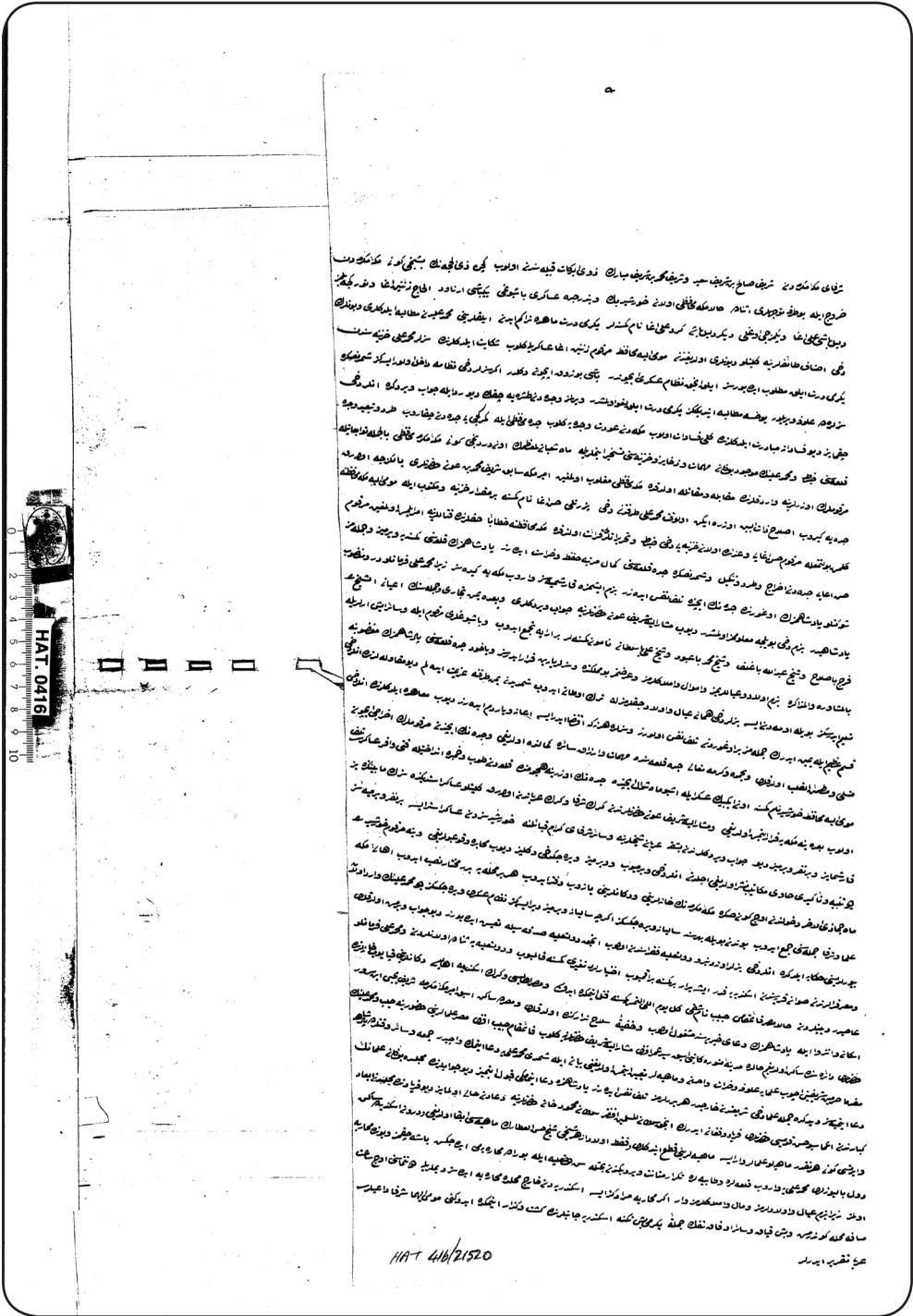
- BALDRY, John, "Al Yaman and the Turkish Occupation 1849-1914", *Arabica*, T. 23 Fasc. 2, Brill, 1976, ss. 156-196.
- BALDRY, John, "The Yamani Island of Kamaran during the Napoleonic Wars", *Middle Eastern Studies*, Vol. 16, No. 3, Taylor&Francis, 1980, ss. 246-266.
- EL BATRIK, Abdel Hamid, "Mısır-Yemen Münasebetleri (1819-1840) ve İngilizlerin Kızıldeniz Politikasına Tesiri", Çev. M. Hanefi Kutluoğlu, *Political and Social Change in Egypt*, Neşr. P. M. Holt, Londra, 1968, ss. 281-290.
- GENCER, Fatih, "İsyana Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmet Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi", *History Studies*, Vol. 7 Issue 1, 2015, ss. 65-80.
- IBRAHİM, Hassan Ahmed, *The Egyptian Empire 1805-1885*. ss. 198-217.
- KELLY, J. B., "Mehemet Ali's Expedition to the Persian Gulf 1837-1840", Part I, *Middle Eastern Studies*, Vol. 1, No. 4, Taylor&Francis, 1965, ss. 350-381.
- SAMUR, Sebahattin, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları: Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi", *Bilimname*, XIII, 2007/2, ss. 131-138.

Ek 4: Mehmed Ali Paşa ve Türkçe Bilmez Mehmed Ağa'nın Arasının Açılmasına Dair (HAT. 416/21520).

Ek 6 Türkçe Bilmez'in Osmanlı Devleti'nden Yardım İsteddiği Arzuhali
(İ.MVL. 116/2809).

مبارک وسعود خاکبای مرام استیاضی و التعلیمی مدروسه قولدیبرکه

بولولدی بولوننه بریکجه ماه مقدم کیفیه حال بنکازنر فخریحیوه مجلس والای احکام عدلیه جانینه عرضحال عیدکترانیم تحبیر و تقدیمه بحاسره
 قاترح ایرج اطاله هذه برعرب سالی و فیضنامه علیسی تعافه و شرفظلمه بولویوسا و خاکبای مرامیحیای سیدانیه افاد عاجیزده مستغنی
 معلوم و التعلیمی بولرانی کیمی سفالنه و بریشانیسه حال ابله ناچار بولوننیزده باب رسمتقاره و فقول اولدرنه مدد اولدو امانه و حمایت
 بوردو چک اولدو فدی متعال و فدی و بده جناب و التعلیمی رابع برکیضه حال بولوننچی و مضرصانه عاجزان ملک تقضیای و تمایز
 افادسی غیردمکتده فیلسنه بولوننیزده بلاغرتعالی محاطعلم جلانه ای اصغازری بولوننچ بولوننچ امانه اقم الله و ربع برکعتینه
 و سونکتاب قرظان و التعلیمی بیعتن پاداه عالیشاه افیز و فتنه ملک مبارک سرها بولوندی ایچونه و سماعی افسانیدری ایچونه حال ایچکونیم
 ترهتاریکی تقدیم خاکبای والای اولونه عریفیم خاکبای نیاز و افاد عاجزانیم و بر اولدره بولوننچی منونه و مجدداً بلوغ و ایضا بولوی
 تیذی باربع و دهههال امر و فمانه و مضره و اصانه مضره سه لدرمکتده

ای
 افاد کتور بولوی
 مکر و مکر لایحه
 درگاه عن
 قولدی
 ک

i.MVL 116/2809

İ.MVL.00116

Ek 8 Türkçe Bilmez'in Taleplerine Meclis-i Vala'dan Çıkan Karar (İ.MVL. 116/2809).

در کمالا قومی بیدار شدن تو کیهن پر مغزها نیک بانفیریم همی اولاد اعطا جوبدون عوضی مالده مصلدی وقوم کلامه صبه خدمت مکافاته اولونیک غوغه
 برونک ایضا دفندو طرفه آتلم اولوقه اوزنه ماهیه بربیک بشیر غوغسه دخی عهده حضوره مقدمه ازم اینه تعلیم جوبوبون قومه اولوقه برونک
 بربیکسه و بربیکه بیکزه غوغسه معنی دخی نسته بی نسته ماندن قطع اولوقه و کونسی مدیونه اولوقه برونک طرفه غدی مهیا اولوقه و برونک
 کلمه اولوقه باینه ذکر اولوقه معائنات قطعاً بکنج اعزاز کالامه اعطای و کونسی مکلمه و عیدیم برقریره سخاوتیه قایلیم خدمتی سخاوتیه معانی
 اعضا خدمت عارندو هر یک اولوقه حقیر بیک دفع اولوقه افاده سنه کورده غای مومنی اولوقه انشاء ابدیمی اولوقه بیک وقوم بقدر اولوقه نسته غای با انبار
 اولوقه اولوقه نسته نقرای اولوقه برونک و بقرای دفع اولوقه و نقرایه غیر اولوقه حالده انشاء جبه اعطای لازم کلامی و عهده دخی اولوقه بالونسته نسته
 اوده اینه مویوقه قطع اولوقه کلامه و کیت مالیه ناظمی دونو با انسا خفیلیم لای الخیر ذکر اولوقه اولوقه بیک غوغسه از قریب جیدره و برونک اولوقه
 سیم معلوم معائنات و نقرایه برونک انشاء اولوقه و بقرای مومنی اولوقه بیک کیت و قوری مضمونه بقطه ذکره تقیم قایلیم و نقرای مایل اولوقه مویسته
 کونایه قایلیم عیناً بیک معلوم اولوقه نسته انشاء اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 مائنه نظر ابات وقوم بیک نسته مومنی بقرای اولوقه مومنی اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 معاینات و برونک و نقرایه انشاء اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 استقامت و برونک مومنی اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 ازم علیه مقتضای اوزره معاینات و نقرایه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 مقاطع معائنات مومنی اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 ایدونک بیلیم ذکر اولوقه بیک قریب نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 کورنک ایزده بقرایه اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 صرف نظاره و صولیه برناب خدمت و قوغنه آتلم اولوقه و بیلیم نقرای اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 بقدر کی مومنی کلمه و مصلدی دخی بعضه خدمت بولمنه اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 همی اولاد نکر قوغنه برونک اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته
 هر چه اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته اولوقه نسته

İ. MVL 116/2809

6

İ.MVL.00116